

Keramičke čaše iz burga Vrbovca u Klenovcu Humskom

Tkalčec, Tatjana

Source / Izvornik: **Annales Instituti Archaeologici, 2021, XVII, 171 - 184**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:291:373167>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported](#)/[Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

INSTITUT ZA
ARHEOLOGIJU

Repository / Repozitorij:

[RIARH - Repository of the Institute of archaeology](#)

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

XVII - 2021

UDK 902/904
ISSN: 1848 6363

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/Editor's office address

Institut za arheologiju/Institute of Archaeology
HR-10000 Zagreb, Jurjevska ulica 15
Telefon/phone 385 (0) 1 6150250
fax 385 (0) 1 6055806
e-mail: iarh@iarh.hr
http://www.iarh.hr

Glavna i odgovorna urednica/Editor in chief

Katarina Botić

Tehnički urednici/Technical editors

Katarina Botić
Marko Dizdar

Uredništvo/Editorial board

Marko Dizdar, Hrvoje Kalafatić, Ana Konestra, Siniša Krznar, Andreja Kudelić, Bartul Šiljeg, Asja Tonc, Marina Ugarković, Mario Gavranović (Austrija), Boštjan Laharnar, Alenka Tomaž (Slovenija), Vesna Bikić, Perica Špehar (Srbija), Miklós Takács (Mađarska)

Izdavački savjet/Editorial committee

Juraj Belaj, Saša Kovačević, Goranka Lipovac Vrkljan, Daria Ložnjak Dizdar, Branka Migotti, Ivana Ožanić Roguljić, Ante Rendić Miočević, Tajana Sekelj Ivančan, Tihomila Težak Gregl, Tatjana Tkalcec, Željko Tomičić, Ante Uglešić, Snježana Vrdoljak

Lektura/Language editor

Katarina Botić i autori / Katarina Botić and authors (hrvatski jezik/Croatian)

Prijevod na engleski/English translation

Kristina Deskar, Marko Maras i autori / Kristina Deskar, Marko Maras and authors

Korektura/Proofreaders

Katarina Botić

Dizajn/Design

REBER DESIGN
Umjetnička organizacija OAZA

Računalni slog/Layout

Hrvoje Jambrek

©Institute of archaeology, Zagreb 2021.

Annales Instituti Archaeologici uključeni su u indeks/
Annales Instituti Archaeologici are included in the index:
Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index
SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam

Izrađeno uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske.
Made with the financial support of the Ministry of Science and Education of the Republic of Croatia.

E-izdanja. Publikacija je dostupna u digitalnom obliku i otvorenom pristupu na <https://hrcak.srce.hr/aia>
E-edition. The publication is available in digital and open access form at <https://hrcak.srce.hr/en/aia>

Ovaj rad licenciran je pod Creative Commons Attribution By 4.0 međunarodnom licencom /
This work is licenced under a Creative Commons Attribution By 4.0 International Licence

SADRŽAJ

Prethodna priopćenja

8   **Hrvoje Kalafatić
Bartul Šiljeg
Rajna Šošić Klindžić**

Rupe u mreži naselja sve manje: Bračevci – Baščine, novootkriveni neolitički kompleks kružnih utvrđenih naselja i srednjevjekovnog sela

17   **Daria Ložnjak Dizdar
Marko Dizdar**

Istraživanja groblja kasnog brončanog doba u Dolini 2020. godine

22   **Andreja Kudelić**

Postupak izrade posuda iz kasnog brončanog doba na nalazištu Kalnik – Igrišće

33   **Antonela Barbir**

Slatkovodni školjkaši u prapovijesnim slojevima na lokalitetu Ilok – dvor knezova Iločkih

40   **Ana Đukić
Filip Franković
Tara Pivac Krpanić
Sanjin Mihelić**

Rezultati probnih arheoloških iskopavanja u Općini Lovas 2011. i 2017. godine

69   **Domagoj Perkić
Marko Dizdar
Hrvoje Potrebica
Ivan Pamić**

Prapovijesni grobovi na ravnome iz Nakovane na Pelješcu

82   **Domagoj Perkić
Marko Dizdar
Hrvoje Potrebica**

Grob s položaja Gomile u Zakotorcu na Pelješcu

104   **Asja Tonc
Ivan Radman-Livaja**

Tragovi tekstilne proizvodnje na Gradini Svete Trojice

CONTENTS

Preliminary reports

8   **Hrvoje Kalafatić
Bartul Šiljeg
Rajna Šošić Klindžić**

Filling the network gaps: Bračevci – Baščine, new Neolithic circular enclosure and medieval village

17   **Daria Ložnjak Dizdar
Marko Dizdar**

Excavations at the Late Bronze Age cemetery of Dolina in 2020

22   **Andreja Kudelić**

The process of making vessels during the Late Bronze Age at the Kalnik – Igrišće site

33   **Antonela Barbir**

Freshwater bivalve from the prehistoric layers at the site of Ilok – Dvor knezova Iločkih

40   **Ana Đukić
Filip Franković
Tara Pivac Krpanić
Sanjin Mihelić**

The results of the trial archaeological excavations in the Lovas Municipality in 2011 and 2017

69   **Domagoj Perkić
Marko Dizdar
Hrvoje Potrebica
Ivan Pamić**

Prehistoric graves on flat terrain from Nakovana on Pelješac

82   **Domagoj Perkić
Marko Dizdar
Hrvoje Potrebica**

A grave at the Gomile site in Zakotorac on Pelješac

104   **Asja Tonc
Ivan Radman-Livaja**

Traces of textile production on the Sveta Trojica hillfort

112   **Lujana Paraman**
Marina Ugarković

O „helenističkom“ pogrebnom nalazu s Čiova kod Trogira

112   **Lujana Paraman**
Marina Ugarković

On the “Hellenistic” burial find from Čiovo near Trogir

123   **Ivana Ožanić Roguljić**
Bartul Šiljeg
Hrvoje Kalafatić

Rimska ruralna naselja u okolici Donjeg Miholjca

123   **Ivana Ožanić Roguljić**
Bartul Šiljeg
Hrvoje Kalafatić

Rural Roman settlements near Donji Miholjac

133   **Ivana Ožanić Roguljić**
Jere Drpić
Helena Nodilo

Rimsko ruralno naselje Lug kod Bjelovara

133   **Ivana Ožanić Roguljić**
Jere Drpić
Helena Nodilo

Rural Roman settlement of Lug near Bjelovar

142   **Ana Konestra**
Goranka Lipovac Vrkljan

Privjesak s likom Harpokrata iz rimske keramičarske radionice u Crikvenici (Ad Turres, sjeverna Liburnija)

142   **Ana Konestra**
Goranka Lipovac Vrkljan

The Harpocrates pendant from the Roman pottery workshop in Crikvenica (Ad Turres, northern Liburnia)

152   **Ana Konestra**
Fabian Welc
Paula Androić-Gračanin

Lokalitet na rtu Zidine u Loparu u kontekstu obalnih rezidencijalno-gospodarskih kompleksa otoka Raba

152   **Ana Konestra**
Fabian Welc
Paula Androić-Gračanin

The site at the cape Zidine in Lopar in the context of coastal residential and commercial complexes of Rab Island

171   **Tatjana Tkalčec**

Keramičke čaše iz burga Vrbovca u Klenovcu Humskom

171   **Tatjana Tkalčec**

Ceramic cups from the medieval castle of Vrbovec in Klenovec Humski

185   **Sebatijan Stingl**
Marijana Belaj

Religijska medaljica pronađena u grobu 253 u Gori kraj Petrinje

185   **Sebatijan Stingl**
Marijana Belaj

The religious medal found in grave 253 at Gora near Petrinja

Pregledni radovi

193 **Snježana Vrdoljak**

Uljevne kape (Gusszäpfen) i značaj ostave Brodski Varoš (Slavonski Brod)

204 **Asja Tonc
Marko Dizdar
Slavica Filipović**

Metalni nalazi s nalazišta Osijek – Vojarna, Učiteljski fakultet kao tragovi vojne prisutnosti

212 **Eduard Visković
Marina Ugarković**

Zaštitna arheološka istraživanja „kuće Škoko“ u Starom Gradu na otoku Hvaru

221 **Juraj Belaj
Sebastijan Stingl
Valerija Gligora**

O arheološkim istraživanjima ivanovačke kapele na lokalitetu Pakrac – Stari grad 2020. godine

228 **Juraj Belaj
Željko Krnčević**

O arheološkim istraživanjima lokaliteta Mukoš kraj Goriša 2020. godine

Stručni radovi

239 **Tea Kokotović**

Rezultati antropološke analize ljudskih koštanih ostataka s lokaliteta Mukoš kraj Goriša iz 2020. godine

247 **Mislav Fileš
Deniver Vukelić**

Oživljena povijest i komunikacija arheologije s javnošću

Review papers

193 **Snježana Vrdoljak**

Casting jets (Gusszäpfen) and the importance of the Brodski Varoš hoard (Slavonski Brod)

204 **Asja Tonc
Marko Dizdar
Slavica Filipović**

The metal finds from the site of Osijek – Barracks, Faculty of Education as traces of military presence

212 **Eduard Visković
Marina Ugarković**

Rescue excavation of “the Škoko house” in Stari Grad on Hvar island

221 **Juraj Belaj
Sebastijan Stingl
Valerija Gligora**

On the archaeological excavations of the chapel of the Knights Hospitaller at the site of Pakrac – Stari Grad in 2020

228 **Juraj Belaj
Željko Krnčević**

On the archaeological excavation of the site of Mukoš near Goriš in 2020

Professional papers

239 **Tea Kokotović**

Results of the anthropological analysis of the osteological material from 2020 excavations of Mukoš site near Goriš

247 **Mislav Fileš
Deniver Vukelić**

Living history and the communication of archaeology with the public

Kratki izvještaji

255 Jere Drpić

Arheološko istraživanje segmenta ceste Moždenec – Sudovec na položaju Zverinjak

258 Ivana Ožanić Roguljić
Mislav Fileš

Living Danube Limes; projekt dunavskog transnacionalnoga programa EU

Ostala znanstvena djelatnost Instituta za arheologiju

Asja Tonc
Kristina Turkalj

260-268

Short reports

255 Jere Drpić

Archaeological excavation of a segment of Moždenec – Sudovec road at the site of Zverinjak

258 Ivana Ožanić Roguljić
Mislav Fileš

Living Danube Limes; EU Danube Transnational Programme

Additional scientific activity of the Institute

Asja Tonc
Kristina Turkalj

260-268

Karta nalazišta

Map of sites

1. Ilok – dvor knezova Iločkih	12. Zvjerinjak
2. Općina Lovas	13. Klenovec Humski – Plemićki grad Vrbovec
3. Osijek – Vojarna, Učiteljski fakultet	14. Crikvenica – Ad Turres
4. Bračevci – Baščine	15. Lopar – rt Zidine
5. Donji Miholjac	16. Gradina Sveta Trojica
6. Brodski Varoš	17. Goriš – Mukoš
7. Dolina	18. Čiovo
8. Pakrac – Stari grad	19. Hvar – Stari Grad
9. Petrinja – Gora	20. Pelješac – Nakovana
10. Bjelovar – Lug	21. Pelješac – Zakotorac
11. Kalnik – Igrišće	

Keramičke čaše iz burga Vrbovca u Klenovcu Humskom

Ceramic cups from the medieval castle of Vrbovec in Klenovec Humski

Prethodno priopćenje
Srednjovjekovna arheologija

Preliminary report
Medieval archaeology

TATJANA TKALČEC
Institut za arheologiju
Jurjevska ulica 15
HR-10000 Zagreb
tatjana.tkalcec@iarh.hr

Primljeno/Received: 20. 03. 2021.
Prihvaćeno/Accepted: 30. 06. 2021.

U radu se obrađuju nalazi keramičkih čaša s burga Vrbovca u Klenovcu Humskome. Život se na burgu odvijao od kraja 12. pa do kraja 15. stoljeća te potom početkom 16. stoljeća kada je na ruševnome burgu podignuta novovjekovna drvena kula u funkciji stražarnice, ali i svojevrsne plemićke kurije. Nalazi keramičkih čaša potječu iz stratigrafski istraženih arheoloških slojeva što nam uvelike pomaže pri određivanju njihove vremenske pripadnosti. Time materijal s burga Vrbovca predstavlja izuzetno značajnu komparativnu građu za proučavanje raznih segmenata arheologije kasnoga srednjeg vijeka na našem prostoru, ali i šire. U radu se donose i nove spoznaje o problematici određivanja radioničke pripadnosti pojedinih tipova i nalaza keramičkih čaša.

Ključne riječi: burg Vrbovec, arheološko istraživanje, pribor za jelo i piće, keramička čaša, lončarska radionica, kasni srednji vijek, 13. – 16. stoljeće, Klenovec Humski

This paper analyses the finds of ceramic cups from the medieval castle of Vrbovec in Klenovec Humski. The castle was inhabited from the end of the 12th to the end of the 15th century, and at the beginning of the 16th century, when a modern period wooden tower with the function of a watchtower, but also a sort of an aristocratic manor house, was erected on top of the dilapidated castle. Finds of ceramic cups originate from the stratigraphically excavated archaeological layers, enabling us to ascertain the period they belong in. The finds from the Vrbovec castle represent an extremely significant comparative material for the study of various segments of medieval archaeology in this area, but also beyond. The paper also presents new insights into the problem of ascertaining which workshop certain types and finds of ceramic cups originated from.

Keywords: Vrbovec castle, archaeological excavation, tableware, ceramic cup, pottery workshop, Late Middle Ages, 13th – 16th century, Klenovec Humski

Uvod

Srednjovjekovni grad povijesnog imena Vrbovec, odnosno *Vrbouch*, smješten je na istaknutome brijegu u Klenovcu Humskome, na krajnjem sjeverozapadnom dijelu Hrvatskog zagorja, uz nekadašnju srednjovjekovnu prometnicu koja je od rijeke Sutle, uz sami burg Vrbovec pa pokraj burga Kostelgrada, vodila dalje na jug prema Savi. Arheološka i povijesna istraživanja iznijela su na svjetlo dana niz vrijednih podataka o ovome u prošlosti važnome središtu vjerojatno i nekadašnje županije, o plemićkome punktu na kojem se život odvijao već od kraja 12. pa sve do u 16. stoljeće, kada je na ruševnome burgu podignuta novovjekovna drvena kula u funkciji

stražarnice, ali i svojevrsne plemićke kurije (Tkalčec 2010a; Karbić 2010). Među brojnim nalazima s burga Vrbovca posebno se ističu nalazi pribora za jelo i piće koji nam, uz arheobotaničke i zooarheološke podatke, daju uvid u prehrambene navike kao i o stupnju prehrambene kulture vrbovečkih plemića. Temeljem dosadašnjih rezultata istraživanja ovog lokaliteta, možemo zaključiti da je burg Vrbovec, sa svojom stratigrafijom i nalazima, primjer vodećih lokaliteta ove vrste u Hrvatskoj na kojima možemo pratiti kako je izgledala svakodnevica srednjovjekovnoga plemića, između ostaloga i čime se plemić hranio, što je pio te kakvim se priborom služio

kod stola. Na taj način dobivamo i uvid o standardu našeg plemstva, njegovim trgovačkim i drugim vezama s onodobnim europskim izvorima kulturnih i modnih trendova.¹

Pribor za jelo i piće, od kojega u kasnom srednjem vijeku na arheološkim nalazištima uglavnom susrećemo ulomke keramičkih čaša, boca, vrčeva, zdjela i tanjura koji mahom pripadaju keramici kvalitetnije izvedbe, tj. stolnoj keramici, zatim staklene čaše, boce i posudice te, za razliku od kuhinjskih, „finije“ i ukrašene željezne noževe, predstavlja velik potencijal za istraživanje načina života plemića u srednjem vijeku. Ti nalazi ujedno predstavljaju i građu koja je zbog svojih osebnih značajki tipološko-kronološki pogodna za uže vremensko opredjeljenje. To je, naime, od izuzetnoga značaja za ovo razdoblje u kojem se obična kuhinjska keramika, kao najčešća vrsta nalaza i u arheologiji najučestalije razmatrana u tipološko-kronološkim razradama i klasifikacijama, uglavnom ne može jasnije odrediti unutar nekoliko stoljeća kasnoga srednjeg vijeka. Velik doprinos poznavanju kuhinjske keramike te stolnog posuđa predstavlja objavljivanje građe. Mnoštvo materijala još je neobjavljeno i stoji pohranjeno u depoiima muzeja, no osobito pažnju valja usmjeriti na novija istraživanja koja uz korištenje suvremenih arheoloških i arheologiji pomoćnih metoda daju mogućnost preciznijeg datiranja pojedinih nalaza. Objave s kartama rasprostranjenosti pojedinih keramičkih oblika dobar su put ka sagledavanju tipologije kasnosrednjovjekovne keramike, a slike rasprostranjenosti predstavljaju ishodište za proučavanje regionalnih obilježja i posebnosti (Koch 1979: 73), što će biti karakteristično za razdoblje kasnog srednjeg vijeka u kojem valja računati s mnoštvom lokalnih radionica u različitim regijama. U tom smislu osobito pogodan materijal za dataciju (što je na burgu Vrbovcu predstavljalo i pomoć pri datiranju određenih slojeva, pa tako i određenih struktura i faza izgradnje burga) predstavlja stolno engobirano i majolično posuđe, kojem se u posljednje vrijeme u hrvatskoj arheološkoj literaturi počela poklanjati zaslužena pozornost.² Dok nam uvozno majolično posuđe daje izvanredne podatke o vremenskom opredjeljenju predmeta, a time predstavlja i *terminus ante quem non* za arheološki sloj iz kojeg potječe, kao i o samome podrijetlu proizvoda, odnosno o trgovačkim vezama vlasnika stolnog posuđa, ostalo stolno posuđe ne daje toliko konkretnih podataka jer se mahom radi o proizvodima domaćih radionica o kojima nemamo pouzdanih podataka. Ipak, među ostalim predmetima stolnog posuđa posebno se ističu keramičke čaše, koje na osnovi svojih različitih oblika, a osobito širokog spektra maštovitih ukrasnih motiva na svojevrsan način predstavljaju izuzetan, još nedovoljno iskorišten, potencijal za proučavanje domaće, tj. regionalne lončarske proizvodnje u kasnom srednjem vijeku. Ovisno jesu li keramičke čaše izrađene u nekoj inozemnoj radionici, one također daju dobar uvid u trgovačke, pa i političke veze društvene elite tijekom kasnoga srednjeg vijeka.

Pri proučavanju keramičkih čaša, postavlja nam se nekoliko osnovnih pitanja – njihovo podrijetlo i datacija te koje se piće iz njih ispijalo. Za sada ne postoje uspješno provedene kemijske analize na osnovi kojih bi se moglo

ustanoviti koje se piće ispijalo. Međutim, povijesni podaci nam ukazuju na to da je postojala razlika u konzumaciji određenih jela i pića, ovisno o socijalnom statusu. U svakodnevici kasnosrednjovjekovnog čovjeka omiljeno piće bilo je vino, uglavnom veoma začinjeno, a pili su se, iako rjeđe, i voćni sokovi te mlijeko. Dobro vino bilo je vrlo skupo, dok je pivo bilo piće za široki puk. Rakija je isprva upotrebljavana u medicinske svrhe u samostanima i ljekarnama, a tek je na izmaku srednjeg vijeka korištena kao piće na burgovima (Bischoff 1999: 57). Kako u srednjem vijeku, tako i u ranom novom vijeku niži je sloj uglavnom pio pivo, a ne vodu ili mlijeko koji su se u srednjovjekovnoj kuhinji najčešće upotrebljavali za pripremu raznih vrsta kaša (Geerling, Maclnnes 1997: 207). Osim spomenutih pića, konzumirala se i medovina, piće koje se izrađivalo iz meda i vode uz dodavanje hmelja i kadulje za konzervaciju, a s vremenom ga je u potpunosti istisnulo puno omiljenije pivo (Brandl 1984: 14). S obzirom da su burgovi bili u vlasništvu aristokracije i višeg plemstva, za pretpostaviti je da se iz čaša, pronađenih na tim lokalitetima, prvenstveno ispijalo vino.

Povijest istraživanja stolnog posuđa u kontinentalnoj Hrvatskoj

U kontinentalnoj Hrvatskoj prvi radovi posvećeni razmatranju stolnog posuđa, a posebno keramičkih gotičkih čaša, publicirani su tek na samom kraju 20. stoljeća – objave čaša s područja zapadne Slavonije (Sekelj Ivančan 1999), zatim čaša s područja sjeverozapadne Hrvatske, na lokalitetima oko Križevaca i Bjelovara (Tkalčec 2001) te stolna keramika s moslavačkih kasnosrednjovjekovnih gradišta Plovdin grada, Tomašice, Sokolovca, Kutine – Turskog stola, Kutinice te Međurica (Sekelj Ivančan, Tkalčec 2002) i burgova i utvrda Popovača – Moslavina grad i Garić grad (Sekelj Ivančan, Tkalčec 2003). Moslavački nalazi keramičkih čaša prikazani su kasnije i u katalogu stalnog postava Muzeja Moslavine (Bobovec 2013). Potom su uslijedile i objave keramičkog stolnog posuđa, čaša, boca i vrčeva unutar cjelovitih objava pojedinih lokaliteta ili kataloga izložaba, npr. Ružica grada (Radić, Bojčić 2004: 47–48, 184–217), Starog grada Čanjeva (Čimin 2008b: 127–133), Velikog Tabora (Škiljan 2007: 40–43, 82–88; 2012), burga Vrbovca (Tkalčec 2010a: 70–74; Zglav-Martinac 2010), varaždinskog Staroga grada (Šimek 2012), benediktinskog samostana u Rudini (Matijević 2013) te Starog grada Barilovića (Krpmotić 2014: 76–84). Keramičke čaše iz burgova i gradišta srednjovjekovne Slavonije, odnosno današnje Središnje Hrvatske predstavljene su i inozemnoj akademskoj zajednici (Tkalčec 2021), a objavljena je i zasebna studija s pregledom nalaza glaziranog stolnog posuđa s područja sjeverozapadne Hrvatske (Čimin 2008a). Time se uvelike počela upotpunjavati slika o tom segmentu života plemića srednjovjekovne Slavonije.

Na burgu Vrbovcu u dosadašnjim je istraživanjima pronađen manji broj ulomaka glaziranog, uglavnom uvoznog stolnog posuđa (Zglav-Martinac 2010), zatim mnoštvo nalaza ulomaka neglaziranih vrčeva, rijetki su nalazi keramičkih boca, dok su ulomci keramičkih čaša opet zastupljeni u većem broju (Tkalčec 2010a: 70–74). Vrčeve je ponekad teško razlikovati od lonaca, ukoliko nisu pronađeni oblikom karakteristični ulomci, jer su pojedini vrčevi faktumom vrlo bliski loncima ili se tek neznatno razlikuju od njih. Znatnu prevagu lonaca nad stolnom keramikom možemo protumačiti njenom

1 Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Razvoj i naslijeđe viteških redova u Hrvatskoj (milOrd)* (HRZZ, IP-2019-04-5513).

2 To osobito važi za područje Istre i Dalmacije gdje se ističu radovi o kasnosrednjovjekovnoj i renesansnoj stolnoj engobiranoj keramici. Uz sintezna monografska izdanja (Zglav-Martinac 2004; Bradara 2006; Bradara, Krnjak 2016) tu su i brojni članci koji obrađuju stolno posuđe s premazom iz raznih pojedinačnih nalazišta.

većom upotrebom u domaćinstvu i samim time kraćim vijekom trajanja. Prevaga vrčeva nad čašama može se pak tumačiti time da je dio vrčeva korišten i u samoj kuhinji za pripremanje hrane. Također valja uzeti u obzir i mogućnost da su korištene i čaše iz drugih, organskih materijala (drveta) te se u arheološkim slojevima nisu očuvale.³

Nalazi keramičkih čaša s burga Vrbovca u arheološkom i povijesnom kontekstu

Keramičke čaše općenito nisu neuobičajen nalaz na burgovima, međutim malo je arheoloških podataka o njihovome broju na pojedinome lokalitetu. Na burgu Weibertreu, primjerice, iskopani su ulomci od oko 150 keramičkih čaša, što su arheolozi istaknuli kao zamjetan broj pa čak i kad ih se razdijeli u nekoliko stoljeća trajanja života na burgu – od 12. do 15. stoljeća (Zeune 1996: 206). Burg Vrbovec nije do kraja istražen te za sada ne možemo govoriti o minimalnom broju keramičkih čaša za čitav lokalitet, međutim možemo reći da su u slojevima druge polovice 15. stoljeća na prostoru palasa burga koji je u cjelini arheološki istražen pronađeni ulomci od minimalno 16 keramičkih čaša (Tkalčec 2010b, 463, tab. 3), a da tome broju valja pridružiti nakon toga istražene brojne ulomke čaša iz otpadnih slojeva, slojeva zasipa cisterne te slojeva napuštanja burga, što već sada aproksimativno iznosi preko 50 keramičkih čaša uglavnom iz slojeva 15. stoljeća.

Keramičke čaše u ovome radu prezentiraju se redosljedom koji prvenstveno poštuje njihov arheološki, stratigrafski kontekst, odnosno promatraju se u skupinama razvrstanim na osnovi kronoloških odrednica, određenih arheološkim metodama.⁴ Unutar tih kronoloških skupina uočene su i određene pravilnosti i to u distribuciji ulomaka čaša po nalazištu u različitim vremenskim odsječcima egzistencije lokaliteta, zatim u zastupljenosti određenih oblika čaša u kronološki odvojenim skupinama, a također

i u zastupljenosti motiva i načina ukrašavanja čaša u kronološki odvojenim skupinama. Unutar ove podjele, načinili smo jedan izuzetak – zasebno je izdvojena skupina čaša koja se ne izdvaja prema kronološkome principu već prema podrijetlu nalaza (importirani nalazi).

Vrbovečke keramičke čaše potječu iz slojeva od 13. do 16. stoljeća, s najvećom zastupljenosti nalaza u drugoj polovici 15. stoljeća, odnosno u slojevima s prijelaza 15. na 16. stoljeće (T. 1). S obzirom na arheološki kontekst možemo izdvojiti četiri skupine keramičkih čaša.

Prva skupina

U prvu skupinu bi pripadala tek dva primjerka čaša ili jedne čaše čiji oblik nije poznat, no najvjerojatnije pripada tipu čaša tijela kaležasto oblikovanoga u obliku pješčanoga sata. Čaši je očuvan samo gornji dio – konkavno profiliran obod, s vanjske strane ukrašen jednostrukom valovnicom (kat. br. 1, 2). Ulomci potječu iz dva bliska sloja, datirana ¹⁴C metodom i tipološko-kronološkom analizom ostalog keramičkog materijala (lonaca) u sam kraj 12. ili početak 13. stoljeća.⁵ Oblik te čaše nije nam poznat, iako rub evidentno prati uobičajene ljevkašte, tj. kaležaste forme. Značajka joj je ukras valovnicom te način pečenja do postizanja crvene vanjske i unutrašnje površine s tamnosivim presjekom. Poznato je iz stručne literature da se čaše smatraju jednim od najmlađih tipova stolne keramike, no na prostoru Zapadne Europe nalazimo ih već u materijalu iz 12. stoljeća (Beranová 1996: 516). Tako rana pojava čaša osvjedočena je dakle i na našem burgu Vrbovcu, iako su nalazi čaša učestaliji u slojevima samog kraja kasnog srednjeg vijeka.

Druga skupina

Kronološki zatim slijedi druga skupina vrbovečkih čaša čije se trbušasto tijelo S-profilacije izvija iz više ili manje naglašene noge. Odnos između širine noge i trbuha ponekad daje čašama izrazito trbušastu formu (kat. br. 3, 9), a ponekad vitkiju i izduženu s blaže istaknutim trbuhom (kat. br. 10, 12). Iako nemamo niti jedan primjer očuvan u cjelini, razvidno je da su rubovi ove skupine čaša uglavnom jednostavni i visoko uzdignuti, blago se izvijajući u ljevkašti, ispijanju prikladan oblik (kat. br. 4, 7, 12). Značajka ove grupe čaša jest srednje gruba faktura, poput fakture običnih kuhinjskih lonaca, oker boja pečenja te površina prekrivena tamnim nepravilnim mrljama, što se već uočava na primjercima kat. br. 3 i 4, a osobito na čašama pod kat. br. 7, 9, 10 i 12. Na dnima čaša iz ove skupine uobičajen je znak križa (kat. br. 9, 10) ili križa u krugu (kat. br. 12). U toj skupini čaša imamo i one na kojima nema tragova crnih mrlja, no fakturom i oblikom bi pripadale ovoj skupini čaša. Pri tome im dno može biti izrazitije povišeno (kat. br. 5), ili tek blago povišeno (kat. br. 15, 16), ponekad sa znakom križa (kat. br. 15). Uz ukras crnim mrljama javlja se i ukras kotačićem na ramenu čaše (kat. br. 12). Ulomak pod kat. br. 8 pripada pak primjerku čaše ukrašene vodoravnom plastičnom trakom s utisnutim nizom ovalnih jamica izvedenih kotačićem ili ubadanjem tupim štapičastim predmetom. Takav se ukras pojavljuje i na ulomku čaše iz nešto kasnijeg vremena, izrađene iz bolje pročišćene gline (kat. br. 48). Što se tiče vremenskog opredjeljenja ove skupine čaša, možemo ih prema stratigrafskim odnosima slojeva u kojima su pronađene datirati u razdoblje 14. i 15. stoljeća. Naime, čaša kat. br. 3 pronađena je u zapuni

3 Pisani i slikovni povijesni izvori, a rjeđe i arheološki, osim na uporabu drvenih čaša ukazuju i na svakodnevno korištenje drvenih zdjela, tanjura i boca. Ta se uporaba krajem 15. stoljeća nije značajno smanjila, iako se tada na burgovima i dvorovima sve učestalije upotrebljavala stolna keramika zahtjevnijih izvedbi (vrčevi, pehari, čaše) kao i skupocjeno metalno posude (Holl 2005: 313). Od drvenog pribora ističu se drvene žlice koje spadaju u tradicijski pribor za jelo. Od 14. stoljeća su češće u arheološkom materijalu, ali već i u 13. stoljeću ima nalaza drvenih žlica kratkih drški. Prvi primjerci metalnih (kositrenih) žlica poznati su još od prve polovice 15. stoljeća, a oblikom imitiraju drvene žlice. Tek od 16. stoljeća pojavljuju se nove, ukrašene inačice kositrenih žlica (što je ustvari već utjecaj srebrnih žlica) (Holl 2005: 313–314). Ilustrativne i pismene predaje ipak daju podatke isključivo za gozbe ili pojedinačne svečanosti, ali ne daju konkretne podatke o prehrambenim navikama svakodnevnice (Lobbedey 1986: 182). Na pitanja kako je izgledala svakodnevica pa time i uobičajeni, svakodnevni obrok plemića, što je bilo na jelovniku te kojim se priborom za jelo i piće služilo, realističnije je odgovore dala arheologija. U arheološkom materijalu s burga Vrbovca općenito nema očuvanih predmeta iz drveta (izuzev ostataka drveta na drškama noževa), no svakako možemo pretpostaviti da je određeni broj posuda bio izrađivan od tog materijala. Osobito tu valja istaknuti tanjure jer se njihov nedostatak u keramičkom materijalu izrazito ističe te je za pretpostaviti da se na burgu Vrbovcu hrana servirala mahom na drvenim tanjurima i zdjelama. Nadalje nam s burga Vrbovca potječu luksuzni primjerci noževa koji su služili kao pribor za jelo na plemićkome stolu, a među ulomcima stakla prepoznati su dijelovi boca, čaša i posuda čija primjena na ovome lokalitetu ukazuje na to da je plemstvo pratilo onodobne svjetske trendove u opremanju svojih domaćinstava (Tkalčec 2010a: 84–85, 90–91).

4 Prezentiraju se nalazi iz istraživanja provedenih između 2001. i 2010. godine koji velikim dijelom potječu iz slojeva plemićkih stambenih prostorija s kata sjevernog dijela burga, a koji su se tijekom vremena urušili u prizemni prostor. U kasnijim istraživanjima, osobito 2018. i 2019. godine kada je u cjelini istražena cisterna burga (Tkalčec 2019), pronađeni su i drugi nalazi keramičkih čaša, no oni će biti predmetom zasebne objave.

5 U Katalogu ovog teksta naznačen je kontekst nalaza (stratigrafska jedinica), a objašnjenje svih stratigrafskih jedinica te njihovo kronološko opredjeljenje može se usporediti u poglavlju „Datacija slojeva i struktura“ u Tkalčec 2010a: 49–58.

greda od drvene konstrukcije datirane u drugu polovicu 13. stoljeća (SJ 92) te je vjerojatno propala iz gornjeg sloja (SJ 90) iz kojeg potječu i primjerci kat. br. 4–6. Potonji je sloj određen s jedne strane donjim slojem (SJ 91) apsolutnodatacijskim metodama opredijeljenim u drugu polovicu 13. stoljeća, a s druge strane jednim od gornjih slojeva (SJ 87) u kojem su pronađeni nalazi koji su se mogli pouzdanije tipološki opredijeliti u drugu polovicu 15., odnosno u sam kraj 15. i početak 16. stoljeća (nalazi majoličkih vrčeva i slično). Tijekom iskopavanja između opisanih slojeva prepoznat je još jedan, od okolnih teško razlučiv sloj (SJ 89) iz kojeg nam također potječu nalazi ulomaka ovog tipa čaša s tamnim nepravilnim mrljama (kat. br. 7, 10, 12). U Pragu u prvoj polovici 15. stoljeća nalazimo slične čaše, ukrašene tamnim mrljama koje su posljedica specifične tehnologije pečenja (Dragoun 1997: 324–325, Obr. 2–3; 1999: 348, Obr. 1). Čaše su tijekom pečenja vađene iz peći i potapane u specijalnu otopinu načinjenu od vode i brašna s primjesama pljeve, koja se prilijepila na površinu čaša i nakon pečenja ostavila karakteristične „pougljenjene“ mrlje. Ta se tehnologija koristila od srednjeg vijeka s ciljem sprječavanja gubitka tekućine zbog poroznosti keramičkih materijala, a poznata je još i u etnografskom materijalu iz Poljske, Litve, Bjelorusije te na prostoru bivše Jugoslavije (Dragoun 1999: 349). Na osnovi stratigrafije spomenute bi čaše na burgu Vrbovcu valjalo datirati u razdoblje 14. i 15. stoljeća, međutim zbog njihovih oblikovnih značajki i načina ukrašavanja prije bismo ih opredijelili u 15. nego u 14. stoljeće, što bi samo ukazivalo na to da u 14. stoljeću na površinu gdje su se taložili ti slojevi (a riječ je o površini tik uz obodni zid, zapadno izvan jezgre burga) nije izbacivano smeće u tolikoj mjeri kako je to bilo činjeno kasnije u 15. stoljeću. I ostali materijal, kako keramički (brojni ulomci lonaca) tako i metalni, iz sloja SJ 89 vrlo su bliski onima iz sloja SJ 87 tako da je ustvari datacija samog sloja SJ 89 još uvijek sporna, pa tako i čaša pronađenih u njemu ili na kontaktu tog sloja sa susjednim donjim odnosno gornjim. U svakom slučaju u to široko razdoblje 14. i 15. stoljeća valja pripisati i ulomak malog lonca koji je vjerojatno bio u funkciji čaše (kat. br. 6), kao i ulomke ljevasto oblikovane čaše, ukrašene cijelim tijelom kotačićem, a koja bi odgovarala celjskom tipu čaša ukrašenih kotačićem (kat. br. 11).

Treća skupina

Zasebnu skupinu vrbovečkih čaša predstavljaju čaše koje su proizvodi stranih radionica. Ova treća skupina vrbovečkih čaša zastupljena je u istim ili sličnim kronološkim kontekstima kao i sljedeća, količinski najzastupljenija četvrta skupina čaša. U proizvode stranih radionica u prvom redu ubrajamo vrlo prepoznatljive primjerke kat. br. 13 i kat. br. 14 koji su proizvod sjevernomoravskih radionica – tzv. loštički pehari (prema mjestu Loštice). Kat. br. 13 je pronađen u spornome sloju SJ 89, dok je drugi primjerak (kat. br. 14) pronađen u sloju recentnog šumskog humusa, a oba bismo primjerka mogli datirati u 15. stoljeće, iako su uočljive razlike u načinu pečenja a vjerojatno i u sastavu gline, a koje su primjerku kat. br. 13 dale izuzetnu grimizno-smeđu boju, koja odaje dojam cakline, iako to nije.

Izvan granica Zemlje stručnjaci su pokušali promatrati rasprostranjenost proizvoda pojedinih radionica, kartirajući i najudaljenije nalaze. Za područje jugozapadne Njemačke postoje i pisani kasnosrednjovjekovni izvori o distribuciji obične uporabne keramike u okružju od nekoliko kilometara od mjesta izrade. Iz njih se vidi da se u pravilu nije

prelazila udaljenost veća od 30 kilometara (Gross 1992: 397). Drugačije je bilo s kvalitetnom keramikom, odnosno s proizvodima namijenjenim stolnoj uporabi. Izuzetno kvalitetni i skupocjeni proizvodi poznatih europskih radionica izvozili su se diljem Europe; naravno kupci su uvijek bili bogati sloj klera i plemstva. Manje tehnički izvedbeno zahtjevni proizvodi stolne keramike lokalnih radionica, mahom pehari i čaše, imali su užu teritorijalnu rasprostranjenost, odnosno u njihovu slučaju uočava se regionalna rasprostranjenost, s time da je krug rasprostranjenosti veći od obične kuhinjske keramike. Rasprostranjenost te robe u uskoj je vezi s raznim čimbenicima s kojima se trgovac susretao, od skupih trošarina na carinama i mitnicama, preko otežanog transporta lošim cestama i putovima pri čemu je dolazilo do gubitka dijela proizvoda koji se slomio. Pa tako za područje jugozapadne Njemačke postoje podaci da se stolna keramika iz određenih radionica distribuirala na udaljenosti od 100 do 120 km (Gross 1992: 399). S druge strane, na osnovi pojedinih nalaza možemo vidjeti da su pojedine radionice plasirale svoje proizvode i na puno udaljenija mjesta. Upravo takve importe pronalazimo u vrbovečkim primjercima loštičkih pehara (kat. br. 13, 14). Te su čaše skupocjeni proizvodi moravskih radionica koje su pronađene i u Pragu, Brnu, Chrudimu, Olomoucu, Budimu, Višegradu, Esztergomu, Székesfehérváru, Beogradu itd., i to uvijek kao inventar burgova, namijenjen krugu visokih feudalaca (Bajalović – Hadži-Pešić 1981: 136). Zbog svoje prepoznatljivosti predstavljaju česte predmete interesa stručnjaka te su temom raznih studija (Holl 1990: 227–237; Bláha et al. 2003). Na burg Vrbovec, pretpostavljamo, dospjele su ne direktno iz Moravske, nego posrednim putem preko Budima, gdje su čest nalaz u vrijeme vladavine Matije Korvina, osobito nakon njegove krunidbe za moravskog kralja 1469. godine te sve do kraja 15. stoljeća (Holl 1990: 266). Loštički pehari počinju se proizvoditi u 13. – 14. stoljeću, učestalije u 14. i 15. stoljeću, a proizvodnja zamire nešto prije 1550. godine (Goš 2007: 120–122). Primjerci s nizom ručkica na ramenu pehara datiraju u drugu polovicu 15. i prvu polovicu 16. stoljeća (Goš 2007: 111, Obr. 37), što se uklapa u dataciju slojeva u kojem kontekstu su pronađeni naši primjerci, a to je 15. stoljeće, odnosno kraj 15. i početak 16. stoljeća. Iz povijesnih izvora imamo podatke da se u inventaru burga Velika iz 1491. godine spominju dva loštička pehara (*peccaria morvay*), što se dugo smatralo najjužnijom pojavom loštičkih pehara (Holl 1955: 193), međutim arheologija je na svjetlo dana iznijela još takvih nalaza na našem prostoru. Poznati su ulomci iz Ružice grada (Radić, Bojčić 2004: 197), Gudovca (iako gudovački plemić nije pripadao sloju visokog plemstva, funkcijama koje je obnašao i izravnim doticajima s kraljevskim dvorom u Budimu on je svakako pripadao u skupinu plemstva koja je na svoje posjede mogla uvesti ovako skupocjenu robu – usp. Tkalčec, Jakovljević 2003: 88; Tkalčec 2005) i iz Iloka (Dvor knezova Iločkih – neobjavljen nalaz iz istraživanja Instituta za arheologiju). Loštički su pehari, osobito njihova mlađa inačica s atraktivnim ručkicama, predstavljali omiljene posude za piće u visokim slojevima, a utjecali su i na proizvodnju raznih čaša i posuda koje su ih imitirale načinom ukrašavanja ili specifično postavljenim ručkama. Takvi utjecaji evidentni su i na našem domaćem prostoru. Imitaciju tog tipa čaša predstavlja nalaz iz Garić grada

(usp. sliku objavljenu u Bobovec 2000: 24).⁶ Ta čaša oblikom i načinom ukrašavanja, kao i brojem ručkica oponaša loštičke, međutim ukras je izrađen u drugoj tehnologiji – otiskivanje kotačićem bio je pokušaj imitacije loštičkih plastičnih mjehurića.

Uvoznu robu predstavlja vjerojatno i primjerak smeđe glazirane čaše, izrađene od izuzetno fino pročišćene gline, ukrašene sitnim plastičnim aplikacijama (kat. br. 17). Proizvode stranih radionica možda predstavljaju i ulomci čaša pod kat. brojevima 25 i 44, no oni ujedno spadaju i u sljedeću zasebnu skupinu vrbovečkih čaša, ukrašenih pečatnim motivom. I dok čaša kat. br. 44, koja je izrađena iz izrazito fino pročišćene bijelo pečene keramike i ukrašena pečatnim, „šablonskim“ ukrasom, svojom fakturom, kvalitetom i bojom pečenja uvelike odskaka od ostalih čaša iz četvrte skupine te je vjerojatno proizvod neke strane radionice, čaša kat. br. 25 nam ukazuje i na mogućnost izrade u domaćim radionicama, ali pod utjecajem robe stranog podrijetla. No, oba ćemo primjerka obraditi unutar sljedeće, četvrte, brojnošću nalaza najveće skupine vrbovečkih čaša.

Četvrta skupina

U četvrtoj skupini nalaze se čaše tijela kaležasto oblikovanoga u formi pješčanoga sata, a karakteristično je ukrašavanje tehnikom pečaćenja raznih motiva. Ove su čaše izrađene iz bolje pročišćene gline od trbušastih čaša druge skupine, ukrašene su pečatnim motivom, odnosno karakterističnim štipićastim motivima načinjenim utiskivanjem zupčastog predmeta (kat. br. 18–44, 46). Da se ne radi o otiskivanju kotačićem, govore nam odmjereni i uredno izvedeni kosi zarezi što bi s kružnim predmetom bilo nemoguće izvesti na tako malim površinama. Radi se o ulomcima čaša pronađenih unutar prizemlja palasa burga u slojevima datiranima u drugu polovicu 15. stoljeća (Tkalčec 2010b) te o ulomcima čaša pronađenih i u slojevima koji su nataloženi početkom 16. stoljeća, a koji su mogli sadržavati materijal kako iz 15. tako i s početka 16. stoljeća (zapuna cisterne i slojevi nataloženi u dvorištu burga). Među njima ima i rijetkih primjeraka ljevasto oblikovanih čaša, jednostavno ukrašenih čitavom površinom kotačićem (kat. br. 45), kao i čašica ukrašenih bojanjem crvenom engobom (kat. br. 39), no najveću skupinu predstavljaju upravo pečatnim motivima ukrašene čaše na srednje visokoj nozi, kaležasto i etažno oblikovanoga tijela u obliku pješčanog sata. Ove čaše pečene su do postizanja crvenkaste boje, a u presjeku su uglavnom sive ili također crvene. Najčešći motivi su štipići, naizmjenično na suprotne strane ukošeni i zonalno raspoređeni, ponekad čineći i motiv riblje kosti (kat. br. 18, 19, 23, 24, 27–29, 46), zatim girlandoidno ustrojeni kosi štipići (kat. br. 42), pečaćenje zvjezdolikih rozeta (kat. br. 22), kombinacija kosih štipića i pečaćenih zvjezdolikih rozeta (kat. br. 20, 21, 26, 32), kombinacija kosih štipića i pečaćenih krugova (kat. br. 35), utiskivanje kosih štipića punim predmetom (kat. br. 36), pečaćenje raznim šablonama koje daju raznolike štipićaste, dijamantne, cik-cak i druge motive (kat. br.

25, 30, 31, 38, 43, 44). Valja odmah istaknuti kako je u srednjovjekovnome kraljevskome Budimu također izdvojena zasebna skupina stolne keramike, mahom čaša ukrašenih na taj način – pečatnim ukrasom, nazvana „Prunkkeramik“ (Holl 2005: 371–379). Među tom skupinom keramike izdvojena je pak jedna od, u Budimu, najrjeđih skupina čaša – čaše bijele boje (neglazirane), koje su ukrašene sličnim motivima i kombinacijama motiva kao vrbovečki primjerci, s tom razlikom što su budimske čaše izrađene iz još finije pročišćene gline i bijele su boje, dok su vrbovečke grublje te crvenkaste i oker-crvenkaste boje pečenja. U Budimu su te čaše datirane u 70-te i 80-te godine 15. stoljeća (Holl 2005: 371, Abb. 41). Fakturom, bojom i načinom pečenja naš primjerak kat. br. 44 neobično podsjeća na budimske, međutim način i motivi ukrašavanja su mu jedinstveni.

U ovoj četvrtoj skupini čaša s Vrbovca ističu se ulomci koji vjerojatno pripadaju jednoj ili više posuda u obliku čaše i to neobičajeno velikih dimenzija. Ulomak kat. br. 18 pronađen je u prizemlju palasa unutar zadnjeg sloja napuštanja srednjovjekovnog burga (kraj 15. stoljeća), dok je kat. br. 19 pronađen u sloju napuštanja srednjovjekovnog burga u dvorištu. Da se radilo o čaši, svjedoči nam ulomak ruba čaše čiji promjer otvora iznosi čak 16 cm (objavljen u Tkalčec 2010a: kat. br. 261; 2010b: 106) koji vjerojatno pripada istoj čaši kao kat. br. 18. Oblikom se posebno izdvajaju male čaše – „šalice“ s ručkama ukrašenima utiskivanjem „cik-cak“ motiva (kat. br. 40, 41). Analogije im u poznatoj literaturi nismo pronašli, međutim postoji mogućnost da nisu bile u funkciji posuda za ispijanje tekućine već da su služile kao male posude za začine (s pretpostavkom da su i na suprotnoj strani imale ručkicu).⁷

Navedena skupina nalaza čaša na burgu Vrbovcu najvećim dijelom potječe iz slojeva unutar prizemnog prostora palasa iz zadnje faze života srednjovjekovnoga grada (kat. br. 18, 20, 22–25) te iz zasipa srednjovjekovne cisterne (kat. br. 21, 26–43), a dijelom i iz slojeva napuštanja burga u samome dvorištu (kat. br. 19, 37) ili na zapadnoj padini u otpadnim slojevima izvan jezgre burga (kat. br. 44–46). Kako je srednjovjekovni burg prestao funkcionirati krajem 15. stoljeća, da bi u 16. stoljeću na njegovim ruševinama na istočnome obodnom zidu i dijelu dvorišta bila podignuta drvena kula, evidentno je kako te nalaze čaša valja datirati u drugu polovicu 15. stoljeća. To što ih nalazimo i u kontekstu nastalome u 16. stoljeću (slojevi zasipa srednjovjekovne cisterne, pojedini slojevi napuštanja burga) ukazuje nam na distribuciju otpadnih nalaza tijekom dužeg vremena na napuštenom burgu Vrbovcu, ali i na mogućnost da su takve čaše bile u upotrebi i proizvodile se i dalje početkom 16. stoljeća kada su se oko ovog položaja sporile obitelji Rattkayevih i Kotvičevih. Iz novijih povijesnih istraživanja saznajemo da je burg Vrbovec pri kraju vladavine grofova Celjskih doživio vjerojatno manju devastaciju, odnosno nabrojen je među burgovima koje su Celjski sami porušili (Vrbovec je jedini njihov porušeni burg unutar granica Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, dok su svi ostali bili smješteni na prostoru Carstva). Stupanj te devastacije možda i nije bio visok i život se nastavio, a burg je došao u ruke Jana Vitovca i njegovih sinova, grofova Zagorskih (Karbić 2010: 212–213). Povijesna su istraživanja dala naslutiti da je u razdoblju vladavine Jana Vitovca ili njegovih sinova došlo do obnove burga (Karbić 2010: 213), no kako se

6 Još je jedna čaša objavljena u istome radu, tik do spomenute imitacije loštičkog pehara – čaša izrađena iz fine, pročišćene gline, ukrašena urednim bojanjem crvenom engobom na podlozi koju čini svijetlo pečena keramička masa, ukrašena je i izrazito urednim plastičnim bobičastim naljepcima, odnosno točnije bi bilo te aplikacije usporediti s malinama ili kupinama. Taj pak proizvod načinom izrade podsjeća na čaše s kršćanskom ikonografijom iz Kapan-Ivanca, Rudine kod Čečavca i Sokolovca kod Garešnice (usp. Sekelj Ivančan 1998; Matijević 2013). Za te nalaze, uključujući i spomenutu čašu iz Garić grada valja promisliti i o mogućnosti porijekla iz iste radionice u koju su ujedno dolazili i utjecaji (moda) i s rajnskog područja sudeći po ukrašavanju čaša reljefnim aplikacijama u obliku kupine ili maline (usp. Tkalčec 2001: 222), a primjenjuje se ponekad i na tzv. ljubljanskim čašama (usp. radove o čašama M. Guština).

7 U srednjem vijeku začini su se uveliko koristili. Uvozni začini poput papra, dumbira, cimeta, muškarnog oraščića i klinčića bili su skupocjeni, no zato su domaći začini i mirodije (persin, kadulja, miloduh) bili dostupni svim slojevima (Frentrop, Lehnert 1997: 202).

iz dokumenata u kojima Jan Vitovac i sinovi preuzimaju Vrbovec vidi da se burg tada još smatra porušenim, te kako se izravni spomeni burga u povijesnim izvorima ponovno javljaju tek kad je burg ponovno došao u kraljevske ruke, odnosno u ruke Matije Korvina 1488. godine, mišljenja smo da postoji i mogućnost da je do same obnove ili većih ulaganja u burg moglo doći upravo za vrijeme Matije od 1488. pa do godine njegove smrti 1490. te da se život u takvome obliku odvijao i dalje pod hercegom Ivanom Korvinom do oko 1497. godine, kad ga Ivan kao porušenoga poklanja svom službeniku Nikoli Kotviću. Sredinom devedesetih godina 15. stoljeća burg je iz nepoznatih razloga ponovno porušen i upravo taj sloj stradavanja prepoznat je u arheološkim istraživanjima u obliku velikoga požara, a ulomci arheoloških artefakata pronađeni u slojevima ruševine prizemlja palasa predstavljaju predmete korištene netom prije tog trenutka stradavanja.

Problematika tzv. „celjskog tipa čaša“ s posebnim obzirom na vrbovečke čaše četvrte skupine

Stavljanje naglaske na povijesni kontekst i na stratigrafsku sliku burga Vrbovca načinjeno je ovdje ciljano kako bismo naglasili vrijednost ovoga lokaliteta za dataciju određenih nalaza. U tom kontekstu, a osobito s obzirom na keramičke čaše kao izvornu arheološku građu na kojoj se mogu promatrati razni odnosi (standard i veze vlasnika, datacija itd.) valja se dotaknuti i još jedne teme – mogućnosti prepoznavanja porijekla tog tipa čaša, osobito čaša četvrte skupine s burga Vrbovca. U Hrvatskoj se literaturi, naime, u posljednje vrijeme pojedini nalazi čaša neutemeljeno vežu uz tzv. celjski tip čaša. Još bi se i moglo reći da su pojedini nalazi izrađeni u maniri celjskih čaša, no nije ispravno opredijeliti ih u celjski tip čaša jer bi takvo opredjeljenje imalo puno težu konotaciju koja posrednim putem sugerira i radionicu gdje su se čaše mogle izrađivati ili centar iz kojeg su dolazili neposredni utjecaji. Konačno, vidjet ćemo, slične čaše su se izrađivale na puno širem prostoru i u kasnijim razdobljima nego što su datirane celjske čaše.

„Celjske“ čaše smatraju se neserijskom proizvodnjom jer od 150 poznatih primjeraka ne postoje dva identična primjerka već se uvijek razlikuju oblikom, veličinom i izvedbom ukrasa. Bile su omiljene krajem 14. i 15. stoljeća, a na osnovi stratigrafskog konteksta više od pedeset primjeraka sa Starog grada nad Celjem čaše ukrašene pečatima opredijeljene su u stratigrafski starije nalaze, dok su one ukrašene kotačićem, valovnicom i cik-cak linijama stratigrafski mlađe (Guštin 2001: 158). Čaše slične celjskima, istaknuo je autor studija o toj vrsti pribora za piće u Sloveniji Mitja Guštin, nisu bile neuobičajene u srednjovjekovnoj Europi, međutim nalazi velikog broja tih gotičkih čaša prepoznatljive fakture, oblika, načina pečenja i izvedbe ukrasa u Celju i okolici dopuštaju, prema Guštinu, opredjeljenje ovog tipa čaša kao tzv. „celjskog“ tipa čaša, izrađivanih u samome mjestu ili njegovoj okolici (Guštin 1999a: 259; 1999b: 106), odnosno postoje i druge lokalne proizvodne skupine tog tipa čaša, pri čemu se osobito izdvaja sjeverni dio Štajerske (Ormož, Ptuj, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica) (Guštin 2001: 158; Djura Jelenko 2005: 36–37, T. 3). M. Guštin ističe da su izvan slovenskoga prostora čaše celjskog tipa rijetke, navodi rijetke nalaze na prostoru austrijske Štajerske te nalaz čaše iz Funtekovog brega iz Maruševca (Guštin 2001: 158; Šimek 1999: 57, kat. br. 127), dok s druge strane ističe kako istovremene i oblikovno slične čaše nisu rijetka pojava na prostoru Srednje Europe, osobito na podunavskom prostoru, ali to ne znači da su u direktnoj vezi s celjskim čašama. Naime, u više je objava

kasnosrednjovjekovnih lokaliteta zamijećeno prisustvo pehara i čaša, koje se, dakako s određenim specifičnostima za pojedini lokalitet, uklapaju u opću sliku keramičkih gotičkih čaša druge polovice 14. i 15. stoljeća (Nekuda 1985: 106–109, Obr. 157–159; Rusu 2002: 211–213, Fig. 1–3). Ovdje osobito moramo istaknuti činjenicu da uporaba gotičkih keramičkih čaša, sličnih celjskom tipu čaša na spomenutom prostoru nije ograničena isključivo na vrijeme kraja 14. i 15. stoljeće, već su one „u modi“ još i krajem 15. i početkom 16. stoljeća (Pap 2003: 176, Abb. 6). U Sarvalyu, gdje se keramički nalazi većinom datiraju u drugu polovicu 15. i prvu polovicu 16. stoljeća (Holl, Parádi 1982: 111), keramičke čaše su bogato ukrašene kotačićem ili žigosanjem, odnosno pečaćenjem (Holl, Parádi 1982: 101–104, Abb. 49–52; 163–174), motivima sličnima kao i na čašama celjskog tipa pa i na našim vrbovečkima, pri čemu je u Sarvalyu uz čaše u obliku pješčanog sata (Holl, Parádi 1982: Abb. 161: 1–3) učestalije prisutan oblik trbušastih čaša na visokoj nozi (Holl, Parádi 1982: Abb. 161: 4, 7–9, Abb. 162: 1–2, 5).

U tom smislu vrbovečke čaše četvrte skupine veoma podsjećaju na čaše celjskog tipa, no vjerojatno ne pripadaju istoj radionici i u svim segmentima niti istome vremenu. Motiv pečatnog ukrasa koji je u Celju određen starijim od ukrasa urezivanjem ili kotačićem (Guštin 2001: 158), na burgu Vrbovcu se pokazao da pripada upravo najmlađem sloju burga, iz kojeg nam i potječu najbrojniji nalazi. Prisutan je u horizontu kraja 15. stoljeća te u slojevima iz početka 16. stoljeća. Kao što smo prije vidjeli, i u Budimpešti ima nalaza čaša ukrašenih pečaćenjem te su kao i na Vrbovcu datirane u drugu polovicu 15. stoljeća (Holl 2005: 371, Abb. 41). Nasuprot tomu, motiv valovnice, koji se u Celju pripisuje mlađim horizontima, na vrbovečkom burgu se javlja ispod ruba kaležaste čaše i to u najstarijim horizontima lokaliteta (kat. br. 1, 2). Starijim horizontima od 15. stoljeća, ili od njegove polovine, a koji su na lokalitetu, valja još jednom istaknuti, očuvani u manjem broju te samim time sadrže i manji broj nalaza, eventualno bismo mogli pripisati nalaz čaše cijelim tijelom ukrašene kotačićem – kat. br. 11 (no taj je motiv, tj. takva tehnika ukrašavanja opet prisutna i u skupini čaša s kraja 15. stoljeća, odnosno u sloju 15./16. stoljeća – kat. br. 45), ukrasom za koji je u Celju utvrđena pripadnost mlađem horizontu. I dok nedostaju nalazi importa rajnskih radionica, ali i keramičkih čaša koje bi imale izravne oblikovne uzore u produktima zapadnonjemačkih ili austrijskih radionica (poput siegburških pehara), uobičajeni su oblici pehara i čaša u obliku pješčanoga sata s više ili manje izraženom nogom. Takve su se čaše ipak, kao što smo spomenuli, upotrebljavale i proizvodile ne samo u Celju i na slovenskom području, već na širokom prostoru srednje, sjeverne i zapadne Europe sve do u 16. stoljeća, a oblikom su imitirale pehare i kaleže izrađivane od zlata i srebra (Parádi 1956: 167; Holl 1963: 392; Gyürky 1981: Abb. 38.; Cech 1985: 256; 1987: 189).

Pri pokušaju pronalazanja najbližijih analogija ovoj skupini vrbovečkih čaša, ukrašenih pečaćenim motivima, odmah je uočljivo kako se taj materijal veoma razlikuje od stolne keramike s istočnijeg područja oko Križevaca, Bjelovara, područja Moslavine, zapadne Slavonije ili pak još istočnije na Ružici gradu (Sekelj Ivančan 1999; Tkalčec 2001; Sekelj Ivančan, Tkalčec 2002; 2003; Čimin 2008b; Radić, Bojčić 2004), što nas svakako upućuje na lokalnu izradu tih proizvoda. Direktno im analogije ne pronalazimo niti u čašama celjskog tipa s područja Slovenije, međutim svakako su stilski bliskije njima nego onima s navedenih istočnijih područja sjeverne Hrvatske. Ukrašavanje pečaćenim motivima prisutno

je i na pojedinim čašama s područja sjeverne Hrvatske. Tako iz Susedgrada potječe čaša na izrazito visokoj nozi datirana u 16. stoljeće, izrađena u gotičkome duhu, ukrašena pečačenjem motiva borovih grančica i kružica (Prister 1998: 40, kat. br. 23). Trbušaste čaše na visokoj nozi ukrašene cijelom površinom urezivanjem vodoravnih linija ili kosih zarez, valovnica ili ubadanjem štapičastog predmeta iz burga Ružice kod Orahovice datirane su u 15. i drugu polovicu 16. stoljeća (Radić, Bojčić 2004: 192–195, kat. br. 374–384). Na varaždinskom Starom gradu pronađena je čaša na nenaglašenoj nozi, kaležastog oblika tijela te nenaglašenog Kragen ruba, ukrašena pečatnim ukrasom i datirana u 15. stoljeće (Šimek 2008: 40–41, kat. br. 60). Donji dio trbušaste čaše na niskoj nozi iz Starog grada Čanjeva (Čimin 2008b: 129, 183, sl. 20, T. 16: 1) veoma slični čašama iz Ružice grada, a kao i ostali ulomci čaša s Čanjeva datirana je u 15.–16. stoljeće (Čimin 2008b: 183, T. 16: 2, 3, 6, 7). Za vrbovečke čaše s pečatnim ukrasom možemo eventualno reći da su nastale na tradicijama celjskih, iako im, kao što ćemo vidjeti, uzore možemo prije pronaći u Budimu u obliku i načinom ukrašavanja kao i vremenski bliskijim čašama (ali ne i u kvaliteti izrade, sirovine te načinu pečenja).

Najbližije analogije vrbovečkim čašama s pečatnim ukrasom pronalazimo na obližnjem Dvoru Velikom Taboru, gdje su datirane u 16. stoljeće. Taborski, uglavnom rekonstruirani, primjerci predstavljaju oblike čaša na relativno visokoj nozi, tijela u obliku pješčanoga sata, izrazito etažno podijeljena na nizove vodoravnih traka ukrašene ukošenim štapićima utisnutima češljastim predmetom ili kotačićem, iznad kojih se ponekad nalazi i red pečačenih zvjezdica (Škiljan 2007: 42, 83–84, kat. br. 30, 31, 33–36; 2012: 135–139, T. 1: 11; 2: 16, 17, 23–31; 3–4; 5: 67–68, 78–85; 6: 86–108). Upravo ukras utisnutih ukošenih štapića, ponekad i u kombinaciji s pečačenim zvjezdicama ili kružicama, odlika je i najvećeg broja vrbovečkih čaša (i za velikotaborske valja konstatirati da su prije ukrašavane utiskivanjem, tj. pečačenjem češljastim odnosno zupčastim predmetom, a ne utiskivanjem kotačića, kako je to u citiranome katalogu sugerirano). Kaležasti, ljevčasti tanki rub također je vrlo slično izveden, jedino se uočavaju razlike u visini nogu – vrbovečke čaše su na nešto nižoj nozi od taborskih. Ipak, zamjetna je njihova direktna sličnost, koja se podudara u više elemenata (uz oblikovne i dekorativne elemente tu su i slična faktura i sastav gline te način pečenja do postizanja crvenkaste i oker crvenkaste boje) nego s bilo kojom drugom u ovome radu spomenutom skupinom čaša. S obzirom ne samo na geografsku blizinu Tabora i burga Vrbovca, nego i na njihovu povezanu povijesnu sliku, valja pomišljati o neposrednim utjecajima dviju radionica, odnosno o direktnoj inspiraciji lončara ili čak na proizvodnju u istoj radionici. Za donošenje konačnih zaključaka nedostaje nam nalaz radionice ili barem provedene kemijske analize uzoraka čaša s oba lokaliteta. U svakom slučaju, želimo ovdje istaknuti kako taborske i vrbovečke čaše s pečatnim ukrasom imaju više međusobnih direktnih sličnosti nego što bi imale s čašama tipa Celje ili s drugim čašama sličnoga oblika i načina ukrašavanja s područja sjeverne Hrvatske ili pak šireg srednjoeuropskog prostora. S obzirom na to, također bi u domaćoj literaturi valjalo biti oprezniji s upotrebom termina „čaše celjskog tipa“, a osobito termina „celjske čaše“ koji bi sugerirao i fluktuaciju tih proizvoda, dakle bilo direktne importe čaša iz celjskih ili Celju okolnih radionica ili pak direktno inspiriranje čašama proizvedenima u tim radionicama. Međutim, kao što je uočljivo, takvi oblici čaša ukrašenih kotačićem, utiskivanjem i pečačenjem raznih motiva u prepoznatljivome stilu, u duhu visoke gotike, a koji se u arheološkim nalazima u umjetničkome smislu

manifestiraju u razdoblju kasne gotike te renesanse, uvriježeni su na puno širem prostoru, pa prema tome celjski tip čaša ne mora predstavljati neposredne uzore za izradu svih sličnih čaša pronađenih na nalazištima sjeverne Hrvatske, kako se to u domaćoj literaturi ponekad sugerira.

Zaključna razmatranja – pitanje podrijetla radionica keramičkih čaša s burga Vrbovca

Kroz analizu treće i četvrte skupine keramičkih čaša s Vrbovca duboko smo već ušli i u razmatranje o podrijetlu čaša, odnosno radionica u kojima su proizvedene. Pokušat ćemo ovom prigodom iznijeti neke nove spoznaje o proizvodnji keramičkih čaša na području sjeverne Hrvatske, s posebnim obzirom, naravno, na čaše s burga Vrbovca.

Uvidom u objavljenu građu keramičkih čaša i načine njihova ukrašavanja možemo naslutiti i definirati stil ili ukus i modu prihvaćenu od strane lončara pojedinih regija, kao i prepoznati pravilnosti u rasprostranjenosti omiljenih oblika na pojedinim geografskim područjima, jer su to mahom proizvodi lokalnih radionica. Putem importa stolnog posuđa pak zorno uočavamo i trgovačke veze hrvatskih plemića s onodobnim srednjovjekovnim društvom, odnosno posredno iščitavamo i socijalni status našeg plemstva koje je na svojoj trpezi koristilo uvoznu robu iz austrijskih, njemačkih, talijanskih, moravskih ili ugarskih radionica. Izuzev tih importiranih nalaza, ostale keramičke čaše su zasigurno bile proizvedene od strane lokalnih lončara, čije radionice ne možemo točno locirati. Na našem području do danas jedino za gudovačke čaše, koje odlikuje izduženo vitko tijelo, ukrašeno vodoravnim kanelurama i rebrima dodatno ukrašenima ubodima štapičastim predmetom, kosim zarezima ili utiskivanjem kotačićem te ponekad i plastičnim bradavičastim naljepcima (Tkalčec 2001: 222–223, 233–234, sl. 10–13, T. 2; 3: 1–4, 6–7) s velikom vjerojatnošću možemo pretpostaviti izradu na samome gudovačkome gradištu, s obzirom na dokazano postojanje radionice za proizvodnju pečnjaka na istoj lokaciji. No, je li majstor pečar ujedno izrađivao i keramičke čaše, nije potpuno sigurno. Odgovor na to pitanje dale bi kemijske i mineraloško-petrografske analize keramike.

Iz koje lončarske radionice potječu vrbovečke keramičke čaše, ne može se dakako zaključiti isključivo na osnovi analize oblika jer bi za to također valjalo provesti i adekvatne analize samoga materijala te imati komparativne uzorke iz pojedinih lončarskih radionica (npr. otpadni materijal). Ipak, nećemo pogriješiti ako pretpostavimo da je najveći dio ove stolne keramike izrađen u radionici koja se nalazila u bližjoj okolici samoga burga. Osim toga, lončar je mogao oponašati i oblike kakvi su bili uobičajeni i izvan užeg područja burga Vrbovca, a koje je kopirao prema viđenim uvoznim primjercima. Bez obzira na uigranu lokalnu proizvodnju čaša u domaćoj, lokalnoj radionici, nije neuobičajeno da plemić naručuje i robu iz drugih radionica jer je takva importirana roba odraz njegovih veza s onodobnom društvenom elitom.⁸

8 Valja napomenuti da se na nekom lokalitetu mogu ponekad uz proizvode vodeće domaće radionice zamijetiti i proizvodi drugih, čini se također, lokalnih radionica te uvozni proizvodi udaljenih stranih radionica. S mogućnošću porijekla pojedinih primjeraka čaša s nekog lokaliteta iz različitih kako lokalnih tako i stranih radionica susreli su se, primjerice, istraživači sela Sarvaly. Čaše iz Sarvalya većim su dijelom izrađene iz crveno pečene gline, no u pojedinim kućama bilo je nalaza ulomaka različitih faktura i boje pečenja što je autore navelo na pomišljanje da su čaše produkti razli-

Za prvu skupinu vrbovečkih čaša ne možemo izvoditi nikakve zaključke o radioničkome podrijetlu zbog premalog broja ulomaka. Druga skupina vrbovečkih čaša, na osnovi trbušastog oblika a posebice karakterističnog mrljastog ukrasa ukazuje na zasebnu radionicu, no i opet bismo pretpostavili da se radi o domaćoj radionici. Takav način ukrašavanja karakterističan je za tzv. praške čaše, no kako naše oblikom nisu slične praškima, ne možemo govoriti o importu već prije naprosto o sličnom načinu ukrašavanja, ali i tehnološkom postupku impregnacije poroznih stijenki, koji se u nekom trenutku mogao početi koristiti na različitim geografskim područjima. U trećoj skupini čaša izdvojili smo importe loštičkih pehara, s time da su na burg Vrbovec mogli doći i posredno putem budimskih trgovačkih veza a ne direktno iz sjevernomoravskih radionica. Najzanimljivija za promatranje radioničkog podrijetla je četvrta, najmnogobrojnija skupina vrbovečkih čaša. Ujedno, ova skupina svojom upečatljivošću predstavlja svojevrstu osnovnu predodžbu o vrbovečkim čašama, odnosno na spomen čaša s burga Vrbovca prvo ćemo pomisliti upravo na četvrtu skupinu čaša. Ove čaše ukrašene pečatnim motivima, rekli smo, neće biti proizvodi celjskih radionica već je vjerojatno za sam burg Vrbovec postojala lokalna radionica u kojoj su domaći majstori izrađivali te čaše. Je li ista radionica izrađivala i čaše za Veliki Tabor, za sada ne možemo reći.

Pojedini primjerci iz četvrte skupine vrbovečkih čaša dopuštaju i promatranje eventualnih i mogućih utjecaja ukusa stranih radionica na domaćeg lončara. Oblikom slični primjerci čaša ukrašenih raznim motivima pomoću kotačića, no uglavnom redukcijски pečeni do sive boje, potječu iz austrijskih lokaliteta, a također su datirani u 15. stoljeće (Cech 1985: 294–295, B3–B13; 1987: 189, 257, Taf. 53, B13–B14). Na burgu Vrbovcu imamo samo jedan nalaz ulomka čaše pečene u redukcijским uvjetima do crne boje, no ipak ne možemo govoriti o pripadnosti austrijskim radionicama (kat. br. 31). Dapače, na osnovi oblika, načina ukrašavanja i pečenja keramike, vrbovečke čaše imaju puno bliskije veze s Budimom, kako smo to ustanovili za sličnost motiva i načine ukrašavanja četvrte skupine vrbovečkih čaša i budimske skupine neglazirane pečatne keramike unutar tzv. „Prunkkeramik“ keramičke skupine (Holl 2005: 371, Abb. 41). Motivi kosih štapića u raznim kombinacijama na njima najučestaliji su motivi koji se pojavljuju na vrbovečkim čašama, međutim jasno je da vrbovečke čaše nisu proizvodi budimske radionice. Vrbovečke su izrađene od crvenkasto-žuto pečene keramike, relativno fine fature, ali vidljivo lošije pročišćene od budimskih čaša koje su izrađene iz fine, bijele kaolinske gline. No, nije sporno da su naše čaše mogle imati direktne uzore upravo u ovim čašama s Budima datiranim u 2. polovicu 15. stoljeća. Na vezu s budimskom radionicom asocira i ulomak čaše u obliku pješčanog sata, izvana zeleno glazirane i prekrivene gusto žigosanim motivima okomitih, odnosno ukoso prepletenih štapića, organiziranih u naizmjenične nizove vodoravnih traka (kat. br. 25). Taj ulomak ima analogije u budimskoj glaziranoj pečatnoj keramici, odnosno u tzv. „Prunkkeramik“ skupini. Većina tih čaša u srednjovjekovnoj Budi potječe iz otpadnih slojeva s prijelaza 15. na 16. stoljeće, a pronađene su zajedno s

materijalom iz vremena kralja Matije Korvina (talijanska majolika, venecijansko staklo, podne pločice). No, pojedini nalazi iz te grupe čaša potječu i iz starijih slojeva, u kojem su pronađeni novci iz 1430. – 1481. godine i nalazi iz druge polovice 15. stoljeća. Na osnovi toga je i ta grupa keramičkih pehara odnosno čaša datirana između 1465. i 1485. godine (Holl 1963: 392). Naš je primjerak zeleno glaziran samo na vanjskoj površini, dok su proizvodi budimske radionice uglavnom izvana glazirani zelenom bojom (ponekad žutom), a iznutra zlatno-smeđom ili drugačijom bojom (Holl 2005: 372, Abb. 42) pa je za pretpostaviti da ulomak ne predstavlja izravan import iz budimske radionice, ali zasigurno je proizveden pod njenim utjecajem.

Veze sa centrom Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva uočavaju se u keramičkom materijalu i na nekim drugim lokalitetima. S obzirom da nalazi redukcijски pečeni čaša, izrađeni iz fine kaolinske gline, s naših lokaliteta – Gudovca i Glogovnice (usp. Tkalčec 2001: 221–224, sl. 9, sl. 14) potječu iz slojeva druge polovice 15. stoljeća ili samog kraja 15. stoljeća i to s lokaliteta na kojima je moguće iščitati vezu njegovog posjednika s kraljevskim dvorom u Budimu (direktne veze magistra Petra iz Gudovca s kraljem Matijom Korvinom ili pak usmjerenost biskupa Osvalda Thuza na opremanje svojih posjeda (pa tako i glogovničkoga kaštela) kaljevim pećima, ukrašenima pećnjacima kakvi su se izrađivali u Budimu u 2. polovici 15. stoljeća te potom po uzoru na budimske i u Gudovcu), i te nalaze bismo možda mogli vezati uz posredne utjecaje ukusa budimskog kraljevskog dvora na kojem su također pronađeni ulomci austrijske robe iz polovice 15. stoljeća (usp. Holl 2005: 381, Abb. 54: 4–5).

Valja ovdje istaknuti činjenicu da je za vrijeme Matije Korvina, zbog njegove ženidbe s napuljskom princezom Beatrice, Ugarsku zahvatio i val umjetničkih utjecaja s juga, odnosno Italije (majolika, venecijansko staklo). I u samome Budimu osnovane su razne radionice, primjerice oko 1476. je na prostoru kraljevske palače podignuta majolička radionica čije su vodeće osoblje činili talijanski, vjerojatno firentinski majstori (Bertalan 1991: 288). Kralj je još za života nzyme izvanbračnome sinu Ivanu u nasljedstvo predao niz burgova i posjeda diljem Ugarske, nastojeći mu osigurati prijestolje, a ujedno je te burgove o svojim kraljevskim sredstvima opremao i preuređivao u skladu s onodobnim stilsko-umjetničkim i modnim zahtjevima i standardima kraljevskog dvora i visoke aristokracije, te je na taj način intenzivno i direktno ove utjecaje širio dijelovima Ugarskog Kraljevstva. Između ostaloga, imao je herceg Ivan niz posjeda s burgovima i u Slavoniji, a jedan od njih je bio i burg Vrbovec. Ti su slavonski burgovi za njega imali veliku važnost jer je kasnije kao odštetu za kraljevsku krunu od Vladislava II. Jagelovića postavljen za bana Slavonije i Hrvatske. Dakle, određeni utjecaji iz Budima, onodobnog središta koje je bilo izvorištem ali i stjecištem svih europskih umjetničkih pravaca, na naš su burg mogli doći upravo na poticaj samoga kralja Matije Korvina neposredno prije 1490. godine. U stolnoj keramici su se ti utjecaji manifestirali pojavom osebuje četvrte skupine keramičkih čaša, ukrašenih raznolikim kombinacijama karakterističnih pečanih motiva. Povezujući povijesne i arheološke podatke došli smo do vrlo uske vremenske datacije početka proizvodnje ovih nalaza u radionicama u blizini burga Vrbovca, a to je vrijeme druge polovice 15. stoljeća, točnije za vrijeme kralja Matije Korvina između 1488. i 1490. godine, s mogućnošću daljnje proizvodnje za vrijeme hercega Ivana Korvina gotovo do izmaka 15. stoljeća, kada je srednjovjekovni burg stradao u požaru.

čitih radionica koje su se nalazile bilo u okruženju sela bilo na udaljenijim područjima (Holl, Parádi 1982: 110). Za primjerke čaša izrađenih iz žuto pečene keramike, a ukrašene pečačenjem ukošenih linija u nekoliko širokih vodoravnih polja (pečačenje nizova udubljenih kvadratića koji čine nizove ukošenih štapića), kakvi su pronađeni i u palasu budimskog burga ili pak na burgu u Nagykanizsi, autori pretpostavljaju porijeklo iz jugozapadne Transdanubije (Holl, Parádi 1982: 103, Abb. 165: 2, 4).

Općenito sagledavajući načine kako su se kretali utjecaji srednjovjekovnog Budima našim krajevima, odnosno prostorom međuriječja Drave, Dunava i Save koji je u kasnom srednjem vijeku bio unutar Ugarskog Kraljevstva, uočljivo je da je Budim mogao biti izvor ne samo originalnih proizvoda koji su potom kao importi izvršavali utjecaj na robu proizvedenu u domaćim radionicama, nego je bio i posrednik preko kojeg se odvijao transfer importirane robe iz udaljenih radionica, kao što je to slučaj na burgu Vrbovcu, u Gudovcu, Iloku i Ružici s loštičkim peharima. Udaljena je trgovina bila vrlo utjecajna, a importirana roba je pobuđivala potrebu domaće sredine za samostalnom proizvodnjom onodobnih modernih predmeta. Na burgu Vrbovcu utjecaj kraljevskoga centra zorno se iščitava u arheološkome materijalu, a može se povezati i s povijesnim podacima o burgu. Unutar keramičkog materijala pak, taj je utjecaj evidentan na čašama treće i četvrte skupine. U slučaju posljednje skupine, posebice se lijepo iskristalizirao u domaćim radionicama u oblicima osebnijih i vrlo prepoznatljivih kaležastih čaša ukrašavanih pečatnim motivima.

Kataloške kratice / Catalogue Abbreviations

dim. – dimenzije / *dimensions*; duž. – dužina / *length*; šir. – širina / *width*; vis. – visina / *height*; deb. – debljina / *thickness*; tež. – težina / *weight*; pr. – promjer / *diameter*; rek. – rekonstruiran / *reconstructed*; PGV'01 – terenska oznaka lokaliteta (Plemički grad Vrbovec) i godina istraživanja / *site abbreviation (Vrbovec castle) and the year of excavation*; □ – kvadrant / *square*; SJ – stratigrafska jedinica / *stratigraphic unit (context)*; PN – posebni nalaz / *special find*; N – nalaz / *find*; DVT – Dvor Veliki Tabor, inventarni broj / *Veliki Tabor Castle, inventory number*

1. Ulomak gornjeg dijela keramičke čaše; površina oker-crvenkasta, presjek sivi; vis. 2,8 cm, šir. 3 cm, deb. 4 mm; faktura: slabije pročišćena glina; ukras; jednostruka valovnica; PGV'07, □ A6, SJ 164, N 448.

2. Ulomak ruba keramičke čaše; površina oker-crvenkasta, presjek sivi; dim. 3,7 x 3,6 cm, deb. 4 mm; faktura: slabije pročišćena glina; ukras; jednostavna valovnica na vanjskoj strani jače profiliranog ruba; PGV'07, □ A6, SJ 162, N 447 (Tkalčec 2010a: kat. br. 252).

3. Keramička čaša naglašenog trbuha (rub nedostaje); površina svijetlosmeđe boje, presjek sivi, smeđe-sive mrlje na vanjskoj stijenci; vis. 5,6 cm, pr. trbuha 6,6 cm, pr. dna 4,9 cm, deb. 4 mm vrat, 7 mm tijelo, tež. 85,6 g; ukras: vodoravni žljebovi na ramenu i trbuhu; PGV'06, □ A5, SJ 92/1, PN 371; DVT 1603 (Tkalčec 2010a: kat. br. 253).

4. Ulomak ruba i ramena velike keramičke čaše; površina oker-svijetlosmeđe boje, presjek sivi, sporadične crne mrlje na vanjskoj stijenci; vis. 6,8 cm, šir. 5,7 cm, deb. 4 mm, tež. 23,5 g; PGV'06, □ A6, SJ 90, PN 374 (Tkalčec 2010a: kat. br. 254).

5. Ulomak dna keramičke čaše; površina oker-svijetlosmeđa, presjek oker-sivi; vis. 3,5 cm, pr. dna 5 cm; PGV'06, □ A6, SJ 90, PN 358.

6. Ulomak ruba malog lonca vjerojatno u funkciji čaše, površina crvenkasta, presjek crvenkasto-siv, glina lošije pročišćena; vis. 3,2 cm, šir. 5,5 cm, deb. 3 mm; PGV'06, □ A6, SJ 90, PN 378/1.

7. Ulomak jednostavnog kaležastog ruba keramičke čaše, površina oker-crvenkaste boje pečenja s crnim

pjegastim mrljama, presjek sivi; vis. 3,6 cm, šir. 3,3 cm, deb. 3 mm; PGV'06, □ A6, SJ 89/90, PN 365.

8. Ulomak tijela keramičke čaše s vodoravnom plastičnom trakom ukrašenom kotačićem ili ubadanjem tupim štapičastim predmetom, površina oker boje pečenja s naknadnim tamnosivim mrljama, presjek sivi; dim. 3,2 x 3,2 cm, deb. 4 mm; PGV'06, □ A6, SJ 89/90, PN 365.

9. Dva ulomka dna keramičke čaše oker boja pečenja s crnim pjegastim mrljama izvana, presjek tamnosivi, na dnu znak plastično ispupčenog križa; vis. 4,8 cm, pr. dna 6,1 cm, deb. 3 mm; PGV'06, □ A6, SJ 89/90, PN 364.

10. Ulomak dna keramičke čaše; keramika oker boja pečenja s crnim pjegastim mrljama izvana i iznutra, presjek sivi, na dnu znak plastično ispupčenog križa; vis. 2,5 cm, pr. dna 4,7 cm, deb. 3 mm, tež. 29,8 g; PGV'06, □ A6, SJ 89/90, PN 369 (Tkalčec 2010a: kat. br. 256).

11. Ulomci ruba i tijela keramičke čaše; keramika žute boje pečenja, čaša jednostavnog ruba, ljevkastog oblika tijela ukrašenog kotačićem; ulomak ruba: vis. 4,3 cm, šir. 4,1 cm, deb. 3 mm, tež. 7,7 g; ulomak tijela: 4 x 4 cm; PGV'06, □ A7, SJ 89/90, PN 395 (Tkalčec 2010a: kat. br. 257).

12. Keramička čaša (rub nedostaje), svijetlosmeđe do oker boje, dno prstenasto s plastičnim znakom križa u kružnici; ukras: sivo-crne pjegaste mrlje po tijelu čaše i dva reda vodoravnih nizova ubadanja tupim predmetom na ramenu čaše; oč. vis. 11,7 cm, pr. dna 5,7 cm, deb. 5 mm; PGV'06, □ A6, SJ 89, PN 352; DVT 1641 (Tkalčec 2010a: kat. br. 270).

13. Ulomak ramena i trbuha čaše, tj. pehara tipa Loštice; kamenina; površina smeđe do purpurne boje ukrašena mjehurićima, tamnosiva boja presjeka, očuvan ulomak s dvije ručkice ispod kojih se nalazi traka od okomito utisnutih štapića, izvedena kotačićem; vis. 5,5 cm, šir. 4,8 cm, deb. 5 mm, tež. 31,2 g; PGV'06, □ A6, SJ 89, PN 348; DVT 1608 (Tkalčec 2010a: kat. br. 272).

14. Ulomak ramena i trbuha čaše, tj. pehara tipa Loštice; kamenina; površina i presjek okersive boje, površina iznutra i izvana prekrivena mjehurićima, ulomku su očuvane dvije trakaste ručkice, a treća je oštećena, iznad ručki nalazi se aplicirana plitka plastična traka ukrašena utiskivanjem štapičastog predmeta tupa vrha; vis. 6,6 cm, šir. 7,2 cm, deb. 4 mm, tež. 44,7 g; PGV'10, □ A3, SJ 1, PN 452.

15. Ulomak dna keramičke čaše crvenkasto-svijetlosmeđe boje pečenja, presjek sivi, na dnu plastično ispupčen zvjezdoliki znak; vis. 1,8 cm, pr. dna 4,1 cm; PGV'06, □ A6, SJ 89, PN 354.

16. Ulomak dna keramičke čaše smeđe boje pečenja, presjek sivi; vis. 6,1 cm, pr. dna 6 cm; PGV'06, □ A6, SJ 89, PN 357.

17. Ulomak dna keramičke, smeđe glazirane čaše; keramika svijetložute boje pečenja, iste do svijetlosive boje presjeka, fino pročišćena glina, izvana smeđa glazura, tijelo ukrašeno sitnim bradavičastim ispupčenjima; vis. 5 cm, šir. 4,2 cm, deb. 4 mm, tež. 25,6 g; PGV'06, □ A6, SJ 89, PN 355; DVT 1607 (Tkalčec 2010a: kat. br. 271).

18. Ulomak tijela velike keramičke čaše čije je tijelo modelirano pravilnim naizmjeničnim uvlačenjem i ispupčivanjem stjenke trbuha, ukrašene naizmjenično nasuprotno postavljenim vodoravnim nizovima kosih štapića; PGV'02, □ D6, SJ 33; dio slične ili iste čaše pod kat. br. 19 (vrsta pečenja E1.1, Tkalčec 2010b: kat. br. 107; 2010a: kat. br. 262).

19. Ulomak velike keramičke čaše; oksidacijsko pečenje izvana, iznutra oker-siva boja, presjek sivi; vis. 11, pr. dna 10,2 cm, tež. 352,4; PGV'04, PN 283, □ B4, SJ 70, ulomak vjerojatno iste ili slične čaše pod kat. brojem 18; DVT 1598 a (Tkalčec 2010a: kat. br. 262).

20. Ulomak ruba keramičke čaše; keramika oker-žute boje pečenja, iste boje presjeka, faktura fina; tijelo ukrašeno motivima rombova, izvedenih utiskivanjem češljastim predmetom, unutar kojih se nalaze žigosane rozete u obliku krugova s križem; dim. 6 x 6 cm, pr. ruba 11,6 cm, deb. 3 mm, tež. 12,8 g; PGV'02, PN 216, □ C5, SJ 33; dio slične ili iste čaše pod kat. br. 21 (vrsta pečenja D1, Tkalčec 2010b: kat. br. 101; 2010a: kat. br. 264).

21. Ulomak tijela keramičke čaše; keramika oker-žute boje pečenja, iste boje presjeka, tijelo ukrašeno motivima rombova, izvedenih utiskivanjem češljastim predmetom, unutar kojih se nalaze žigosane rozete u obliku krugova s križem; vis. 4,7 cm, šir. 2,5 cm, deb. 4 mm, tež. 4,5 g; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 324/3; dio slične ili iste čaše pod kat. br. 20 (Tkalčec 2010a: kat. br. 279).

22. Donji dio keramičke čaše; površina i presjek crvene boje; ukras žigosanjem niza štapića i rozeta; vis. 5,7 cm, pr. dna 4,4 cm, deb. 3 mm, tež. 45,8 g; PGV'02, PN 210, □ D6, SJ 017; DVT 1604 (Tkalčec 2010b: kat. br. 99; 2010a: kat. br. 260).

23. Ulomak ruba keramičke čaše ukrašene otiskivanjem kosih štapića; površina i presjek žuto-okere boje; pr. ruba 6,4 cm; PGV'02, □ C5, SJ 33 (vrsta pečenja E2, Tkalčec 2010b: kat. br. 102; 2010a: kat. br. 265).

24. Ulomak ruba keramičke čaše, površina i presjek crvene boje; šir. 3,3 cm; vis. 2,3 cm, deb. 2 mm, tež. 3 g; PGV'02, □ D6, SJ 33, PN 219 (Tkalčec 2010b: kat. br. 98; 2010a: kat. br. 259).

25. Ulomak zeleno glazirane keramičke čaše; oker-žuta fino pročišćena keramika; glazura na vanjskoj površini; ukras: vodoravne trake ukrašene prekrizanim nizovima štapića i okomitim štapićima; vis. 8,5 cm, šir. 5 cm, deb. 4 mm, tež. 31,6 g; PGV'02, □ C5, SJ 33; PN 222; DVT 1594 a (vrsta pečenja E1, Tkalčec 2010b: kat. br. 100; 2010a: kat. br. 263).

26. Ulomak gornjeg dijela keramičke čaše; keramika oker-žute boje pečenja, iste boje presjeka, čaša jednostavna ruba, ljevkastog oblika tijela, tijelo ukrašeno motivima udesno i ulijevo ukošenih štapića, izvedenih utiskivanjem češljastim predmetom te žigosanim rozetama; vis. 4,3 cm, šir. 5,2 cm, deb. 2,5 mm, tež. 9,3 g; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 324/2; ulomak vjerojatno iste čaše kao kat. br. 32 i čaše slične (ili iste) kat. br. 37 (Tkalčec 2010a: kat. br. 280).

27. Dva ulomka ruba i gornjeg dijela keramičke čaše; keramika crvene boje pečenja, iste boje presjeka, čaša jednostavna ruba, ljevkastog oblika tijela, tijelo ukrašeno motivima udesno i ulijevo ukošenih štapića, izvedenih utiskivanjem češljastim predmetom; lijevi ulomak (rub) vis. 3 cm, šir. 2,2 cm, deb. 2,5 mm, tež. 2,5 g; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 324/5; ulomci slične ili iste čaše su pod kat. br. 28 i 33 (Tkalčec 2010a: kat. br. 278).

28. Ulomak tijela iste ili slične keramičke čaše kao kat. br. 27 i 33; vis. 2,2 cm, šir. 2,4 cm; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 324.

29. Ulomak gornjeg dijela keramičke čaše; keramika oker-žute boje pečenja, iste boje presjeka, čaša jednostavna ruba, ljevkastog oblika tijela, tijelo ukrašeno motivima udesno i ulijevo ukošenih štapića, izvedenih utiskivanjem češljastim predmetom; vis. 4,4 cm, šir. 5 cm, deb. 3,5 mm, tež. 12,4 g; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 297/1 (Tkalčec 2010a: kat. br. 277).

30. Dva ulomka tijela keramičke čaše, površina keramike crvene boje, fino pročišćena glina, ukras – motiv gusto raspoređenih rombova načinjen utiskivanjem, tj. žigosanjem; dim. 3,5 x 3,6 cm; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 290.

31. Ulomak tijela keramičke čaše, površina i presjek keramike crne boje pečenja, ukras – motiv cik-cak traka,

utisnutih češljastim predmetom oštih zubova; dim. 2,1 x 1,8 cm; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 290.

32. Ulomak tijela vjerojatno iste čaše kao kat. br. 26 te iste ili slične čaše kao kat. br. 37; vis. 1,8 cm, šir. 3,2 cm, deb. 2,5 mm; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 324.

33. Ulomak tijela iste ili slične keramičke čaše kao kat. br. 27 i 28; vis. 2,2 cm, šir. 2,6 cm; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 324.

34. Ulomak tijela keramičke čaše; keramika crvenkaste boje pečenja, iste boje presjeka, ukras – motiv udesno i ulijevo ukošenih štapića, izvedenih utiskivanjem češljastim predmetom; vis. 3,1 cm, šir. 2,4 cm, deb. 2,5 mm; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 297.

35. Ulomak tijela keramičke čaše; keramika ciglaste boje pečenja, iste boje presjeka, tijelo ukrašeno motivima raznih kombinacija ukošenih štapića, izvedenih utiskivanjem češljastim predmetom i žigosanih krugova; vis. 3,2 cm, šir. 3,7 cm, deb. 3,5 mm, tež. 4,8 g; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 324/4 (Tkalčec 2010a: kat. br. 281).

36. Ulomak ruba keramičke čaše; keramika svijetlosmeđe-ciglaste boje pečenja, iste boje presjeka, čaša jednostavna ruba, ljevkastog oblika tijela, tijelo ukrašeno motivom desno ukošenih štapića; vis. 4,3 cm, šir. 3,3 cm, deb. 4 mm, tež. 9,5 g; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 324/1 (Tkalčec 2010a: kat. br. 276).

37. Ulomak dna keramičke čaše; keramika svijetlo-ciglaste boje pečenja, sivog presjeka, dno ukrašeno dvama redovima žigosanih rozeta, tijelo ukrašeno motivom niza ukošenih štapića izvedenih utiskivanjem češljastim predmetom te žigosanim rozetama (naziru se pri samome lomu); vis. 4,1 cm, pr. dna 5,1 cm, deb. 5 mm, tež. 57,9 g; PGV'08, □ D3, SJ ?, PN 434; DVT 1601; slični ulomci čaša pod kat. br. 26 i 32 (Tkalčec 2010a: kat. br. 287).

38. Ulomak donjeg dijela i dna keramičke čaše; tijelo čaše etažno oblikovano, na zadebljanju ukras gusto žigosanih rombova, keramika crvene boje, u presjeku crvena ili siva, bolje pročišćena glina; vis. 3,3 cm, pr. dna 7,2 cm, tež. 38,1 g; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 302; DVT 1602 (Tkalčec 2010a: kat. br. 282).

39. Ulomak tijela čaše; keramika žute boje pečenja, iste boje presjeka, očuvan ulomak posudice ukrašene vodoravnim crveno bojanom crtom na vratu i trbuhu; vis. 3,3 cm, šir. 2,3 cm, deb. 3 mm, tež. 2,8 g; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 297/4 (Tkalčec 2010a: kat. br. 284).

40. Ulomak male posude s ručkom; keramika oker-žute boje pečenja, sive boje presjeka, očuvan ulomak posudice s ručkom ukrašenom dvama trakama uzdužno nasuprotno postavljenog cik-cak utisnutog motiva; vis. 3,1 cm, šir. 2,2 cm, deb. 2,6 mm, tež. 4,2 g; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 297/3 (Tkalčec 2010a: kat. br. 285).

41. Ulomak male posude s ručkom; keramika oker-žute boje pečenja, sive boje presjeka, očuvan ulomak posudice s ručkom ukrašenom cik-cak uzdužno utisnutim motivom; vis. 2,5 cm, šir. 2,5 cm, deb. 2,2 mm, tež. 2,7 g; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 297/2 (Tkalčec 2010a: kat. br. 286).

43. Ulomak tijela vjerojatno keramičke čaše (možda i vrča?), površina keramike crvene boje, presjek sivi, fino pročišćena glina, ukras – motiv vodoravnih traka s naizmjeničnim ukrašavanjem žigosanih motiva: gornja i donja traka – žigosanje plastičnih štapićastih motiva u vidu trokuta ispunjenih okomitim štapićima a uokvirenih kosim štapićima izvedenima u vidu borovih grančica, srednja traka – žigosanje plastičnih prekrizanih traka u vidu slova X na način da se u sredini dobiju gusti utisnuti rombovi u kojima je plastično izveden križ; dim. 3,8 x 3,2 cm; PGV'04, □ B4, SJ 76, PN 290.

44. Ulomak tijela keramičke čaše; keramika svijetle žute (boje slonove kosti) boje pečenja, iste boje presjeka,

fino pročišćena kaolinska glina, ulomak čaše ljevkastog oblika ukrašen je žigosanjem motiva trokuta i štapića; vis. 4,5 cm, šir. 5,2 cm, deb. 4,5 mm, tež. 16,3 g; PGV'06, □ A5, SJ 87, PN 350; DVT 1597 (Tkalčec 2010a: kat. br. 274).

45. Ulomak ruba keramičke čaše; keramika žute boja pečenja, čaša jednostavnog ruba, ljevkastog oblika tijela ukrašenog kotačićem; vis. 6,6 cm, šir. 5 cm, deb. 3 mm, tež. 11,9 g; PGV'06, □ A5, SJ 87, PN 349 (Tkalčec 2010a: kat. br. 275).

46. Ulomak dna keramičke čaše; keramika svijetlociglaste boje pečenja, iste boje presjeka, tijelo ukrašeno

motivom niza ukošenih štapića izvedenih utiskivanjem češljastim predmetom; vis. 4,5 cm, pr. dna 5,1 cm, deb. 4 mm, tež. 47,6 g; PGV'06, □ A6, SJ 87, PN 360; DVT 1609 a (Tkalčec 2010a: kat. br. 273).

47. Ulomak dna keramičke čaše, crvenkaste boje, sivog presjeka; vis. 5,4 cm, šir. 4,2 cm, deb. 2,5 cm; PGV'04, □ C4, SJ 72, PN 285.

48. Ulomak tijela keramičke čaše, crvenkasto do svijetlosmeđe boje pečenja, ukras plastično rebrenje i urezivanje kosih zarezaja; vis. 4,6 cm, šir. 3 cm, deb. 2,5 cm; PGV'04, □ C4, SJ 72, PN 285. LITERATURA

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- Bajalović – Hadži-Pešić, M. 1981, *Keramika u srednjovekovnoj Srbiji*, Savez arheoloških društava Jugoslavije, Muzej grada Beograda, Beograd.
- Beranová, M. 1996, K otázcce nádob na pití ve 13. a první polovině 14. stol, *Archeologické rozhledy*, Vol. XLVIII(3), 515–519.
- Bertalan, H. 1991, *Majolikafunde aus dem Königspalast von Buda*, in: *Budapest im Mittelalter*, Biegel G. (ed.), Schriften des Braunschweigischen Landesmuseums 62, Braunschweigisches Landesmuseum, Braunschweig, 288–291.
- Bischoff, M. 1999, Der Alltag, in: *Burgen in Mitteleuropa, Ein Handbuch, Band II. Geschichte und Burgenlandschaften*, Böhme H. W., von der Dollen B., Kerber D., Meckseper C., Schock-Werner B., Zeune J. (eds.), Deutsche Burgenvereinigung, Konrad Theiss Verlag GmbH, Stuttgart, 56–58.
- Bláha, R., Frolík, J., Sigl, J. 2003, *Nálezy ložtické keramiky ve východních Čechách. Příspěvek ke kontaktům východních Čech a severní Moravy*, in: Sborník příspěvků přednesených na XXXIV. konferenci archeologů středověku České Republiky a Slovenské Republiky s hlavním zaměřením na interetnické vztahy ve středověku a jejich otkaz v hmotné kultuře, Opava 23.-27. září 2002, Nekuda V., Měřinský Z., Kouřil P. (eds.), *Archaeologia historica* 28(3), Archeologický ústav AV ČR, Brno, 525–537.
- Bobovec, A. 2000, Arheologija, in: *40 godina Muzeja Moslavine*, katalog izložbe, Mitar M. (ed.), Muzej Moslavine Kutina, Kutina, 15–24.
- Bobovec, A. 2013, *Arheologija u Moslavini. Uz 50. obljetnicu rada Arheološkog odjela u Muzeju Moslavine Kutina (1963.–2013.)*, Muzej Moslavine Kutina, Kutina.
- Bradara, T. 2006, *Kasnosrednjovjekovna i renesansna keramika s područja Istre: stolno posuđe od 14. do 16. st. / Le ceramiche bassomedievali e rinascimentali in territorio istriano: il vasellame da mensa dei secoli XIV-XVI*, Katalog 69, Arheološki muzej Istre, Pula.
- Bradara, T., Krnjak, O. 2016, *Temporis signa – arheološka svjedočanstva istarskog novovjekovlja / Testimonianze archeologiche dell'e ta moderna in Istria / Archaeological evidence of Istrian modern era*, Monografije i katalogi 26, Arheološki muzej Istre, Pula.
- Brandl, R. 1984, Essen und Trinken im spätmittelalterlichen Nürnberg, in: *Aus dem Wirtshaus „Zum wilden Mann“. Funde aus mittelalterlichen Nürnberg*, katalog izložbe, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, 11–31.
- Cech, B. 1985, Mittelalterliche Keramik aus dem Stadtmuseum in Wiener Neustadt, *Archaeologia Austriaca*, Vol. 69, 251–307.
- Cech, B. 1987, Die mittelalterliche Keramik aus dem Kampal und dem Horner Becken, *Archaeologia Austriaca*, Vol. 71, 173–302.
- Čimin, R. 2008a, Glazirano stolno posuđe na području sjeverozapadne Hrvatske od 15. do 18. st., in: *Miscellanea Aetatis Mediae, Studia universitatis hereditati 1*, Guštin M. (ed.), Založba annales, Koper, 95–135.
- Čimin, R. 2008b, Keramički nalazi s utvrde Čanjevo, in: *Utvrdna Čanjevo / Fort Čanjevo*, Bekić L. (ed.), Općina Visoko, Hrvatski restauratorski zavod, Visoko, 121–189.
- Djura Jelenko, S. 2005, Poznosrednjoveške in zgodnjenovoveške lončene čaše iz Slovenj Gradca, *Koroški zbornik*, Vol. IV, 21–40.
- Dragoun, Z. 1997, Specifičny typ poháru z pražských nálezů, *Archaeologia historica*, Vol. 22, 321–329.
- Dragoun, Z. 1999, K technologii povrchové úpravy pražských pohárů, *Archaeologia historica*, Vol. 24, 347–349.
- Frentrop, N., Lehnert, S. 1997, „Vráz und Spise“ – Küche und Ernährung im Mittelalter, in: *Ritter, Burgen und Dörfer, Mittelalterliches Leben in Stadt und Land, Sonderausstellung zum 650. Todestag Konrads II. von Schlüsselberg*, Hofmann R., Herzog J. W., Herzog R., Kirch K., Lange M., Steeger W. (eds.), Fränkisches Schweiz-Museum, Forchheim, 200–203.
- Geerling, A., MacInnes, M. 1997, Eßgewohnheiten und Tafelsitten in der frühen Neuzeit, in: *Ritter, Burgen und Dörfer, Mittelalterliches Leben in Stadt und Land, Sonderausstellung zum 650. Todestag Konrads II. von Schlüsselberg*, Hofmann R., Herzog J. W., Herzog R., Kirch K., Lange M., Steeger W. (eds.), Fränkisches Schweiz-Museum, Forchheim, 206–210.
- Goš, V. 2007, *Loštice, město středověkých hrnčírů*, Slezská univerzita v Opavě, Opava.
- Gross, U. 1992, Töpfereien und ihr Absatzgebiet, in: *Stadtluft, Hirsebrei und Bettelmönch. Die Stadt um 1300.*, katalog izložbe, Flüeler M., Flüeler N. (eds.), WBG Theiss, Stuttgart, 397–400.
- Guštin, M. 1999a, Srednjeveške keramične čaše iz iskopavanja v mestu Celje, in: *Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja, Zbornik mednarodnega simpozija Celje, 27.-29. maj 1998.*, Fugger Germandik R. (ed.), Pokrajinski muzej, Celje, 249–260.
- Guštin, M. 1999b, Celjske čaše, in: *Katalog razstave Grofje celjski*, Fugger Germandik R. (ed.), Pokrajinski muzej, Celje, 105–110.
- Guštin, M. 2001, Celjske čaše. Srednjeveške in zgodnjenovoveške lončene čaše na Slovenskem, in: *Srednjeveško Celje*, Guštin M. (ed.), *Archaeologia Historica Slovenica* 3, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana, 139–193.
- Gyűrky, K. H. 1981, *Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda*, Fontes Archaeologici Hungariae, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Holl, I. 1955, Külföldi kerámia Magyarországon (XIII-XVI. század) / Ausländische Keramikfunde des XIII.-XVI. Jahrhunderts in Ungarn, *Budapest Régiségei*, Vol. XVI, 147–197.
- Holl, I. 1963, Középkori cserépedények a Budai várpalotából (XIII-XV. század) / Mittelalterliche Keramik aus dem Burgpalast von Buda (13.-15. Jahrhundert), *Budapest Régiségei*, Vol. XX, 335–394.
- Holl, I. 1990, Ausländische Keramikfunde in Ungarn (14.-15. Jh.), *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. XLII(1-4), 209–267.
- Holl, I. 2005, Tischgerät im spätmittelalterlichen Buda (Archäologische Angaben und deren Schranken), *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. LVI(1-3), 311–384.
- Holl, I., Parádi, N. 1982, *Das mittelalterliche Dorf Sarvaly*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Karbić, D. 2010, Povijesni podaci o burgu Vrbovcu (1267.–1524.), in: T. Tkalčec, *Burg Vrbovec u Klenovcu Humskom. Deset sezona arheoloških istraživanja*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Institut za arheologiju, Zagreb, 203–222.
- Koch, R. 1979, *Mittelalterliche Trinkbecher aus Keramik von der Burg Weibertreu bei Weinsberg, Kr. Heilbronn*, Forschungen und Berichte der Archäologie des Mittelalters in Baden-Württemberg 6, Konrad Theiss Verlag, Stuttgart, 47–75.
- Krmpotić, M. 2014, Kasnosrednjovjekovno i novovjekovno keramičko posuđe, in: *Stari grad Barilović. 10 godina arheoloških istraživanja*, Azinović Bebek A., Krmpotić M. (eds.), Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 76–91.
- Lobbedey, U. 1986, Bemerkungen zum Tischgeschirr aus Keramik besonders des norddeutschen Raumen (1150-1250), in: *Zur Lebensweise in der Stadt um 1200. Ergebnisse der Mittelalter – Archäologie. Bericht über ein Kolloquium in Köln vom 31. Januar bis 2. Februar 1984*, Steuer H. (ed.), Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 4(1986), Rheinland Verlag, Bonn, 179–189.
- Matijević, M. 2013, Gotičke keramičke čaše iz Rudine, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požezi*, Vol. 2, 61–86.
- Nekuda, V. 1985, *Msténice 1: Zaniklá středověká ves u Hrotovic, Hrádek – tvrz – dvůr – předsunutá opevnění*, Muzejní a vlastivědná společnost, Brno.
- Pap, I. K. 2003, Adatok Szombathely középkori településtörténetéhez – a Köszegi u. 42 leletei / Beiträge zur mittelalterlichen Siedlungsgeschichte von Szombathely – Funde aus der Köszegi Straße 42, *Savaria. A vas mezei múzeumok értesítője Szombathely*, Vol. 27(2002), 149–185.
- Parádi, N. 1956, Ötvös- és üveg poharak későközépkori cseréputánzatai, *Folia Archaeologica*, Vol. VIII, 163–167.
- Priester, L. 1998, *Susedgrad ili nedovršena priča o jednom gradu*, katalog izložbe, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb.
- Rusu, A. A. 2002, Potirul de la Vințu de Jos. Incursiune în decorul și utilitatea vaselor ceramice de lux medievale / Der Kelch von Vințu de Jos. Streifzüge durch den Dekor die Nützlichkeit mittelalterlichen Luxuseramikgefäßen, *Arheologia Medievală*, Vol. IV, 205–213.
- Radić, M., Bojčić, Z. 2004, *Srednjovjekovni grad Ružica*, Muzej Slavonije Osijek, Osijek.
- Sekelj Ivančan, T. 1999, Kasnosrednjovjekovne keramičke čaše iz Sokolovca, Rudina-Čečavca i Kapan-Ivanca, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 13–14 (1996–1997), 161–177.
- Sekelj Ivančan, T., Tkalčec, T. 2002, Kasnosrednjovjekovna stolna keramika s nekih gradišta iz okolice Kutine i Garešnice, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 19, 165–194.
- Sekelj Ivančan, T., Tkalčec, T. 2003, Kasnosrednjovjekovni lokaliteti okolice Kutine i Garešnice s posebnim obzirom na neke primjerke stolne keramike iz Garić-grada i Popovače, *Zbornik Moslavine*, Vol. V–VI (2002–2003), 25–44.
- Šimek, M. 1999, Kataloški popis, in: *Županija varaždinska u srednjem vijeku*, katalog izložbe, Težak S., Šimek M., Lipljani T. (eds.), Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 40–67.
- Šimek, M. 2008, Popis kataloških jedinica izložbe, in: M. Klemm, M.

- Šimek, S. Težak, *Iz srednjeg u novi vijek. Varaždinski Stari grad i projekt Bastion / Iz srednjega v novi vek. Varaždinski Stari grad in projekt Bastion / From the Middle Ages to the Modern World. Varaždin Old Town and the Project Bastion*, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 35–52.
- Šimek, M. 2012, Keramičke čaše s varaždinskog Staroga grada / Ceramic glasses from Varaždin Old Town, *Archaeologia Adriatica*, Vol. VI, 179–206.
- Škiljan, I. 2007, Veliki Tabor u svjetlu arheoloških otkrića, in: *Veliki Tabor u svjetlu otkrića / Veliki Tabor in light of discovery*, Horjan G. (ed.), Muzeji Hrvatskog zagorja, Gornja Stubica, 35–117.
- Škiljan, I. 2012, Kasnogotičke keramičke čaše i neki primjeri stolne keramike iz dvorca Veliki Tabor, in: *Tajanstvena gotika. Veliki Tabor i kapela sv. Ivana*, Jagarčec N. (ed.), Muzeji Hrvatskog zagorja, Gornja Stubica, 132–152.
- Tkalčec, T. 2001, Gotičke keramičke čaše iz Glogovnice i Ivanca Križevačkog kraj Križevaca i Gudovca kraj Bjelovara, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 18, 213–234.
- Tkalčec, T. 2005, Gudovac - Gradina 2004., *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. 1, 50–55.
- Tkalčec, T. 2010a, *Burg Vrbovec u Klenovcu Humskome. Deset sezona arheoloških istraživanja*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Institut za arheologiju, Zagreb.
- Tkalčec, T. 2010b, Kuhinjska i stolna keramika iz stambenog dijela burga Vrbovca u Klenovcu Humskome, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 43, 455–476.
- Tkalčec, T. 2019, Nastavak arheoloških istraživanja cisterne i konzervatorskih radova unutrašnjosti kule burga Vrbovca u Klenovcu Humskom 2018. godine, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XV, 145–152.
- Tkalčec, T. 2021, Ceramic Drinkware from Castles and Earth-and-Timber Fortifications as Indicators of the Medieval Slavonian Nobility's Status, *Castrum Bene 15, A castle as a status symbol*, Wrocław (in press).
- Tkalčec, T., Jakovljević, G. 2003, Prva sezona istraživanja srednjovjekovnog gradišta Gudovac–Gradina, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, Vol. XXXV(2), 85–89.
- Zeune, J. 1996, *Burgen – Symbole der Macht. Ein neues Bild der mittelalterlichen Burg*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg.
- Zglav-Martinac, H. 2004, *Ulomak do ulomka... Prilog proučavanju keramike XIII.-XVIII. stoljeća iz Dioklecijanove palače u Splitu*, Književni krug, Muzej grada Splita, Split.
- Zglav-Martinac, H. 2010, Kasnosrednjovjekovna i novovjekovna keramika s premazom s lokaliteta Plemički grad Vrbovec, in: T. Tkalčec, *Burg Vrbovec u Klenovcu Humskome. Deset sezona arheoloških istraživanja*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Institut za arheologiju, Zagreb, 223–233.

SUMMARY

This paper studies the finds of ceramic cups from the medieval castle of Vrbovec in Klenovec Humski. The castle was inhabited from the end of the 12th to the end of the 15th century, and at the beginning of the 16th century, when a modern period wooden tower having the function of a watchtower, but also a sort of an aristocratic manor house, was erected on top of the dilapidated castle.

Ceramic cups are presented in this paper in an order that primarily respects their archaeological, stratigraphic context, i.e., they are analysed in groups based on their chronological determinants, determined by archaeological methods. Within these chronological groups, certain regularities in the way the cup fragments were distributed at the site in different periods of the site's existence were noted, as well as in the presence of certain shapes of cups in chronologically separated groups and in the presentation of motifs and decoration styles of cups in those groups. Within this classification, we made an exception – the group of cups that stands out by the origin of the finds (imported finds), rather than by chronology, is presented separately.

We can identify four groups of ceramic cups by archaeological contexts. The first group (end of the 12th and the beginning of the 13th century) includes only two pieces of cups or one cup with a concave-profiled rim decorated with a wavy line ornament on the outer side. According to its shape, it probably belongs to the group of cups with a chalice-like body in the shape of an hourglass (cat. nos. 1, 2). The second group of cups (14th and 15th century) mostly includes belly-shaped cups, often having a cross or a cross in a circle on the bottom (cat. nos. 3–12, 15, 16). Most of them have a special feature in the form of poorly refined clay and surface covered in irregular black spots (cat. nos. 3, 4, 7, 9, 10, 12). That decoration

technique is characteristic of the so-called Prague cups, but since their shape is not similar to the shape of the Prague cups, we cannot claim that they were imported; they were produced domestically using a similar decoration technique, but also using technological process of impregnation of porous walls, which could have been used in various geographic areas in a certain moment in time. In the third group of cups (second half of the 15th to the beginning of the 16th century) we identified imports of Loštice beakers, although they could have arrived to the medieval castle of Vrbovec indirectly through Buda trade connections, and not directly from North Moravian workshops (cat. nos. 13, 14). A brown glazed cup is probably also the product of the foreign workshop (cat. no. 17). The fourth, most numerous group of Vrbovec cups is the most interesting for the provenance analysis (cat. nos. 18–46). These cups were decorated with stamped motifs in various combinations of jagged stamp objects, sometimes combined with stamped circles with rosettes, and are also produced in domestic workshops. Although these types of decorations are often uncritically assigned to the Celje-type cups in recent Croatian literature, we ascertained that Vrbovec cups might have some traditional features typical of the Celje-type cups, but were more distinctly and directly influenced by Buda workshops. Combining historical and archaeological data, we arrived at a very narrow period of time for dating the start of the production of these finds in workshops near the medieval castle of Vrbovec; the period of the second half of the 15th century, more precisely, during the reign of King Matthias Corvinus, between 1488 and 1490, with the possibility that the production continued during the time of John Corvinus, almost until the end of the 15th century, when the medieval castle burned down.

T. 1 Keramičke čaše s burga Vrbovca (snimila i priredila: T. Tkalčec)

Pl. 1 Ceramic cups from the Vrbovec castle (photo and made by: T. Tkalčec)